

Wantrouwen in de Media

Een Discoursanalyse van Mediascepticisme en Complotconstructies in de Context van de MH17-ramp

Niets maakt de misdaden van de macht mogelijk als hun minions in
de mainstream media. #mh17 #msm #medeplichtig

Tweet 307

Universiteit Leiden

Kasper van Alphen
02-12-2019
Begeleider: Peter Burger
Tweede lezer: Alexander Pleijter
Masterthesis
Journalistiek en Nieuwe Media

Samenvatting

In dit onderzoek staat centraal hoe in 2017 op Twitter de ongeloofwaardigheid van de media, in de context van de MH17-ramp, discursief werd geconstrueerd. Daarbij is gebruik gemaakt van Luhmanns theorie over ver- en wantrouwen als middel om de complexiteit van de wereld te verminderen. De onderzoeksvraag is beantwoord middels een op Foucault geïnspireerde discoursanalyse waarbij gebruik is gemaakt van 415 tweets die uitingen van wantrouwen en mediascepticisme bevatten. Data is verzameld via Obi4Wan. Uit de 415 tweets zijn drie discursieve thema's gedistilleerd, waarvan het dominante thema '*mainstream media* als propaganda-instrument' nader is onderzocht. De perceptie van accounts is dat media ingezet wordt, of zichzelf inzetten, als propaganda-instrument voor de overheid. Media zouden niet geloofwaardig zijn omdat zij niet onafhankelijk zijn; zij misbruiken hun macht om de publieke opinie te sturen met misleidende informatie. Door alternatieve media te vertrouwen en gevestigde media te wantrouwen, wordt regulier nieuws door accounts afgestoten. Dit afstoten is een actieve keuze en zorgt voor complexiteitsreductie omdat andere keuzes en opties worden ontweken. De hoofdvraag laat zich niet kort en bondig beantwoorden omdat de ongeloofwaardigheid van de media in de context van de MH17-ramp op meerdere manieren discursief wordt geconstrueerd. Via discours wordt gedistantieerd van de 'leugens' van de media waardoor de accounts dichterbij hun eigen ervaren werkelijkheid blijven. Mogelijkheden voor vervolgonderzoek worden genoemd.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1. Inleiding	3
1.1. Desinformatie en het dalende vertrouwen in de media	4
1.2. De onderzoeksvraag	6
1.3. Wetenschappelijke relevantie	6
1.4. Maatschappelijke relevantie	7
Hoofdstuk 2. Theoretisch Kader	8
2.1. De verschillende dimensies van vertrouwen	8
2.1.1. Vertrouwen	8
2.1.2. Wantrouwen	10
2.1.3. Conceptualisering vertrouwen en wantrouwen	11
2.2. Verantwoordelijkheid van de media	12
2.3. Vertrouwen en de media	13
2.3.1. Het beoordelen van geloofwaardigheid	14
2.3.2. Mediascepticisme	16
2.4. Complotconstructies	16
2.5. Vernaculaire web	18
2.6. Discours(analyse)	19
2.6.1. De 'genres' van discoursanalyse	19
2.6.2. Foucaultiaanse discoursanalyse: een startpunt	20
2.6.3. Context	22
2.7. Samenvatting	23
Hoofdstuk 3. Onderzoeksmethoden	26
3.1. Discoursanalyse en computer-mediated discoursanalyse	27
3.2. Een stappenplan	28
3.3. Materiaalselectie	33
Hoofdstuk 4. Resultaten	36
4.1. Discursieve constructies	36
4.2. Discoursen	38
4.3. Actie georiënteerd	41
4.4. Positioneringen	44
4.5. Praktijken	45
4.6. Subjectiviteit	48
Hoofdstuk 5. Conclusie en Discussie	51
5.1. Conclusie	51
5.2. Discussie	53
Literatuurlijst	55
Bijlagen	60

Hoofdstuk 1. Inleiding

Op 17 juli 2014 ervoer Nederland een van de heftigste catastrofes in zijn recente geschiedenis. De lijnvlucht MH17 had Kuala Lumpur als eindbestemming, maar vloog vanuit Amsterdam niet verder dan Oost-Oekraïne, waar het toestel voor velen op verdachte wijze ter aarde stortte. Van overlevenden was geen sprake. Ten tijden van het ongeval was Oekraïne verwickeld in een bittere strijd met door Rusland gesteunde rebellen en het was precies die onrust die zorgde voor een flinke zwaai aan de geruchtenmolen omtrent de vermeende aanslag. Na veel internationale commotie, media-aandacht, de emotionele toespraak van toenmalig minister Frans Timmermans in de VN Veiligheidsraad en een flinke dosis vaagheid vanuit alle betrokken partijen, circuleerden er steeds meer theorieën van wie de daders wel of niet zouden kunnen zijn. Het duurde 15 maanden voordat een concluderend rapport kwam van de Nederlandse Onderzoeksraad voor Veiligheid waarin de oorzaak van de neerstorting van passagiersvlucht MH17 bevestigd werd: het vliegtuig was getroffen door een Russisch gefabriceerde luchtdoelraket (Rapport Dutch Safety Board: 2015). Rusland ontkende alle betrokkenheid en stelde dat niets ervan waar was. Met die overtuiging ontstonden meerdere claims op de waarheid (van alle betrokken partijen), waardoor het discours rond de MH17-ramp steeds meer vertroebelde.

Vooraf in het jaar 2017 werd de hele situatie steeds mysterieuzer, met daarbij veel onbetrouwbare informatie over bewijsstukken, verdachten en over de zaak. Rusland werd al snel de meest beschuldigde partij in het verspreiden van 'fake news' over MH17. Zo trok Rusland bijvoorbeeld de geloofwaardigheid van het *Joint Investigation Team* (JIT) meermaals in twijfel en kwam het vervolgens hier en daar met theorieën die erop zouden wijzen dat de schuld bij Oekraïne lag (en dus zeker niet bij Rusland) (Koerkamp: 2017). Maar niet alleen Rusland deed velen wenkbrauwen fronsen. In het oog springt bijvoorbeeld de Nederlandse freelance journalist Michel Spekkers die veel ophef veroorzaakte door te beweren dat hij menselijke botresten tot zijn beschikking had die hij uit de MH17-ramp plek wist te plukken. Spekkers' stunt deed het verloop van het onderzoek en de autoriteit van het JIT en de Nederlandse overheid geen goed. Of wat te denken van de desinformatie die oplichtster Julia Stefanini met de hulp van CDA-Kamerlid Pieter Omtzigt verspreidde tijdens een nabestaandenbijeenkomst? Hielp hier een politicus doelbewust mee aan het verspreiden van onjuiste informatie en aan het vertroebelen van de waarheid, zoals het NRC in zijn artikel beweerde (Kouwenhoven & Heck: 2017)? Of bleek dat toch niet te kloppen en probeerde het NRC met voorbedachte rade een karaktermoord op Omtzigt te plegen? Het moge duidelijk zijn: alles omtrent de MH17-ramp zorgde voor verwarring alom.

1.1. Desinformatie en het dalende vertrouwen in de media

2017 was een jaar waarin 'fake news' en desinformatie de gemoederen bezighielden. En veel van die verwarring werd gezaaid via het discours van de media. De bijbehorende discussies werden breed uiteengezet door de media en gelijktijdig schoten diverse complottheorieën als paddenstoelen uit de grond. Een van die vele theorieën is de theorie dat de media een vehikel zouden zijn voor de verspreiding van propaganda om zodoende controle te houden over het volk en om de waarheid te controleren (Rudin: 2016). Het verspreiden van misleidende informatie door

de media zou daar een bewijsstuk voor zijn. De veronderstelde consequentie is dat mensen de intenties van de media niet meer vertrouwen.

Het lijkt er echter op dat het wantrouwen in de media niet uitsluitend van vandaag de dag is, maar is voortgekomen uit een problematische trend die de laatste jaren steeds zichtbaarder is geworden. Er is immers geen enkele twijfel dat de journalistiek een lastige toekomst tegemoet gaat: de financiële gezondheid van de nieuwsindustrie verslechtert, het aantal 'traditionele' nieuwsconsumenten daalt en de professionele autoriteit, geloofwaardigheid en de soevereiniteit van de media neemt af (Broersma & Peters 2013: 1). Kortom: het vertrouwen in de media is aan het dalen (Livio & Cohen 2016: 2). Daarnaast heeft de, zoals Bakir en Barlow het noemen, 'mediatization' van de maatschappij gezorgd voor complexiteit in de functies van vertrouwen, waardoor er vervolgens meer voor nodig is om instituten goed te kunnen vertrouwen (2007: 17). Bakir en Barlow stellen dat men verwacht dat politici en hun beloftes te vertrouwen zijn, maar dat men er ook op moet kunnen vertrouwen dat de media dat op correcte wijze presenteren. De media vormt het platform waaruit die beloftes kenbaar worden gemaakt. Uiteindelijk moet de oprechtheid van waaruit politici hun beloftes doen, fatsoenlijk worden omschreven (ibid.). Net als bij het online reserveren van een tafelplek bij een restaurant, moet er niet alleen worden vertrouwd dat het eten naar behoren is, maar moet er ook vertrouwd worden dat het medium waar vanuit er gereserveerd wordt (in dit geval het internet) (1) de informatie van het juiste restaurant toont, (2) de gegevens goed doorgeeft, en (3) de betaling correct afhandelt. Het is daarom relevant om te verkennen hoe mediaconstructies overlappen met hedendaagse vertrouwensrelaties.

Het concept vertrouwen is daarom belangrijk voor de media alsmede hoe de media worden beleefd door het publiek. Nergens anders dan bij complotconstructies speelt vertrouwen - of beter gezegd: wantrouwen - zo een nadrukkelijke rol. Dat heeft voornamelijk te maken met de komst van het Wereldwijde Web (Dean 2000, in Bratich 2004: 127), waarop het delen van informatie (en daarbij complottheorieën) bijzonder laagdrempelig is (Wise & McLaughlin 2016: 106). Het internet is een plek dat los staat van institutionele media en waar allerlei actoren met elkaar in conclaaf kunnen gaan, kunnen protesteren en over de waarheid kunnen debatteren (Kitta 2011: 42).

Bovenstaande communicatie-uitingen vinden regelmatig plaats op het vernaculaire web (Howard 2008, in Blank 2009: 16). Deze term omvat een samenstelling van wiki's, fora, weblogs, *comment-sections* op nieuwssites of andere virtuele omgevingen (Burger 2014: 288). Doordat het vertrouwen in media steeds verder daalt, is het relevant om te onderzoeken in hoeverre het discours van complotconstructies de beleving van mediascepticisme indiceert. En wat dat vervolgens vertelt over de manier waarop de journalistiek ogenschijnlijk zijn geloofwaardigheid aan het verliezen is. Zijn er bijvoorbeeld patronen te ontdekken in het discours van wantrouwen en complotconstructies die te koppelen zijn aan de perceptie van de ongeloofwaardigheid van de media? Hoe wordt het verzet tegen informatiestromen van de media discursief geconstrueerd? Wat kunnen we leren van de uitingen van complotconstructies? En wat kunnen mediawetenschappers leren van de posities die deze mediasceptici innemen?

1.2. De onderzoeksvraag

Dat brengt mij tot de hoofdvraag van deze scriptie, die als volgt luidt:

Hoe werd in 2017 op Twitter de ongeloofwaardigheid van de media, in de context van de MH17-ramp, discursief geconstrueerd?

Hierbij is gekozen voor het jaar 2017 wegens de vele discussies over ‘fake news’ omtrent de MH17-ramp en de toenemende Russische invloed daarop. Een invalshoek die vooral vanaf eind oktober 2017 de boventoon voert. Het is aannemelijk dat in dit jaar veel constructies van wantrouwen te onderzoeken zijn. Daarnaast beperkt de onderzoeksvraag zich tot het domein van Twitter om ervoor te zorgen dat het onderzoekscorpus niet te omvangrijk wordt. Een zoekresultaat naar het volume van Nederlandstalige tweets over MH17 in 2017, toont aan dat 125.099¹ berichten (inclusief retweets) geplaatst zijn door gebruikers; de onderzoeker acht dit een zeer acceptabele poel. Daarnaast is Twitter interessant omdat het een populair microblogplatform is waar individuen met elkaar online sociale interacties hebben via microposts (of tweets) en zodoende via een betekenisgevend discours een/hun sociale wereld kunnen vormgeven (Zappavigna 2012: 2-3). Wat dat betreft kan gesteld worden dat Twitter mede deel uitmaakt van het hierboven gedefinieerde vernaculaire web.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, zal een discoursanalyse van tweets over de ongeloofwaardigheid van de media in de context van de MH17-ramp worden uitgevoerd. Een manier om dit te doen is het analyseren van discursieve thema's (hierover later meer). Via het meest relevante en toonaangevende discursieve thema wordt gepoogd om patronen in discours te vinden met betrekking tot wantrouwende complotconstructies jegens media. Vervolgens zal Luhmanns notie van ver- en wantrouwen een handvat bieden in het navigeren van het discours van mediascepticisme. Hierbij is het belangrijk om te vermelden dat deze thesis niet het doel heeft om het discours van ver- of wantrouwen te verklaren, maar om een inzicht te verschaffen op wat voor manieren dat discours zich manifesteert.

1.3. Wetenschappelijke relevantie

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zal een theoretisch kader opgezet worden. In het theoretisch kader zullen enkele sleutelbegrippen worden behandeld die context geven aan de wetenschappelijke wereld van mediascepticisme. Het theoretisch kader zal vervolgens getoetst worden aan het geanalyseerde discours. Dit onderzoek heeft als doel een significante bijdrage te leveren aan het wan- en vertrouwensparadigma en studies over mediascepticisme. Verwacht wordt dat het in kaart brengen van discours van complotconstructies, patronen van ongeloofwaardigheid tegenover de media zal tonen. Hetgeen van toevoeging is aan het huidige academische veld van mediastudies.

Discoursanalyse is geen geschikt middel om te bewijzen wat mensen precies denken. Wat het daarentegen wel leert, is hoe bepaalde actoren taal, argumenten en uitspraken proberen te

---

¹ Zie bijlage, figuur 7

gebruiken om vast te stellen wat vanzelfsprekend en waar is (meer daarover in paragraaf 2.6). Daarom valt te verwachten dat een discours van complotconstructies ook aanwijzingen bevat van taalgebruik dat wijst naar hetgeen dat als 'waar', of als 'onwaar' bestempeld wordt. Alsmede wie wel, of wie niet te vertrouwen is. Dit vermoeden is in de huidige academische literatuur, tot zover bekend bij de onderzoeker, nog niet geëxploreerd.

Kortom: een complotdiscours is een zingevingproces dat de geloofwaardigheid van instituties in twijfel trekt (Soukop 2002: 16), maar het is tot zover onduidelijk hoe dit zich verhoudt tot de geloofwaardigheid van de media bij complotdenkers. Deze thesis wil een beter inzicht krijgen waar ver- en wantrouwenrelaties van complotdenkers staan in het huidige vertrouwensparadigma. Deze thesis wil vooral analyseren wat een complotdiscours kan vertellen over huidige sentimenten van ongeloofwaardigheid tegenover de media. Daarmee biedt deze thesis nieuwe inzichten in het huidige academische veld van ver- en wantrouwen en mediascepticisme.

1.4. Maatschappelijke relevantie

Ergens op vertrouwen of iets wantrouwen: niemand ontkomt eraan. Het zijn menselijke keuzes met sociale gevolgen die mogelijk risicovol zijn. Vaak hebben die risico's betrekking op persoonlijke emoties: risico's van verraad, misbruik, slechte relaties, eenzaamheid of een gebroken hart. Als vertrouwen wordt geschonden, kost het relatief veel energie om het verloren vertrouwen weer terug te winnen: vertrouwen komt immers te voet en gaat te paard. Zo kan geobserveerd worden dat dit soort vertrouwensrelaties ook spelen op maatschappelijk niveau in het Westen: tussen het volk en de politiek; tussen actoren en instituties; tussen actoren en banken en inderdaad; tussen actoren en de media.

De vertrouwensrelaties tussen mens en media zijn geschaad door (vermoedelijk) bedrog, hetgeen een resultaat is van de opmars van (de problematische term) *fake news* en de verspreiding van desinformatie alsook door onthullingen van gefabriceerde informatie en discussies over de waarheid in een mediadiscours. Bovendien is bedrog voor een nieuwsconsument niet makkelijk te identificeren in een krant, tijdschrift, of online. Voor consumenten rijst dan ook de vraag 'welk nieuws kan men dan nog vertrouwen?'

In november van 2017 berichtten internationale media dat een Australische nieuwscorrespondent door een passant tijdens het maken van een nieuwsitem is bedreigd en beledigd. Vooral zijn kritiek dat het werk van de correspondent "*a lying piece of shit for a living*" is, is schrijnend (Hosie: 2017). In een tijdperk waarin het moeilijk is voor een journalist om geloofwaardig en integer over te komen, is het belangrijk om inzicht te krijgen in hoe de constructies van ongeloof en wantrouwen worden geuit. Met dat inzicht kunnen journalisten een poging doen om het tij te doen laten keren.

De media moeten beter begrijpen wat door mediawantrouwendende mensen als feitelijk wordt gezien. Wat zijn daarbij de argumenten? Waarin schieten de media in de ogen van de wantrouwendenden tekort? Hoe kunnen we het gebrek aan vertrouwen in de media identificeren? Dit soort inzichten zijn waardevol voor mediaorganisaties om zodoende hun reputatie weer te verbeteren en het vertrouwen uiteindelijk weer terug te winnen.

Hoofdstuk 2 Theoretisch Kader

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is het van belang om eerst te kijken naar de ontwikkeling van het vertrouwensparadigma en daaruit een duidelijke formulering van vertrouwen en wantrouwen te definiëren. Vervolgens zal worden gekeken naar hoe in de literatuur wordt gesproken over mediageloofwaardigheid en -scepticisme om zodoende een heldere basis te hebben om complotconstructies te analyseren. Daarnaast is het essentieel om een theoretisch inzicht te krijgen in het veld van discoursanalyse, omdat het een erg breed veld van onderzoek bevat met daarin uiteenlopende definities en theorieën van discours. Uiteindelijk zal er de komende pagina's meer conceptualiseringen van de sleutelbegrippen plaatsvinden om zodoende een overzichtelijke theoretische fundering te hebben voor de uitvoering van het onderzoek.

2.1. De verschillende dimensies van vertrouwen

In de literatuur wordt het concept 'vertrouwen' benaderd vanuit een voornamelijk sociologische invalshoek. Het was Georg Simmel die rond het begin van de 20e eeuw begon met het verkennen van vertrouwen als sociologisch concept door persoonlijk alsook sociaal vertrouwen te analyseren (Misztal 1996; Möllering 2001, in Bakir & Barlow 2007: 9). Ondanks Simmels bijdrage aan een -tot dusver vrij onbekend- analytisch terrein, bleef de ontwikkeling van een vertrouwensparadigma achter. Pas nadat Niklas Luhmann en Diego Gambetta zich rond 1988 realiseerden dat vertrouwen tot dan toe geen toonaangevend thema in de (moderne) sociologie was, en dat een theoretische context überhaupt ontbrak, groeide er in de (sociale) wetenschap een interesse in het onderwerp (Bakir & Barlow 2007: 9). Sindsdien kan gesteld worden dat er een consensus is over het belang van vertrouwen als analytisch concept, gezien de grondige aandacht van vele academici uit verschillende disciplines. Inmiddels is het duidelijk dat het concept vertrouwen een "multi-level phenomenon" (Levi & Stoker 2000, in Müller 2013: 39) is, met uiteenlopende theoretische dimensies die vervolgens een rijk paradigma omvatten. Hieronder zullen enkele daarvan worden toegelicht.

2.1.1. Vertrouwen

Volgens de filosoof Baier (1986, in Tschannen-Moran & Hoy 2000: 549) is vertrouwen net als lucht: pas als het vervuild of schaars is, merkt men de af- of aanwezigheid ervan. Dat betekent dat vertrouwen als een soort onzichtbare entiteit iedereen omringt en dat men er bovendien afhankelijk van is. Die afhankelijkheid van vertrouwen staat vrijwel altijd in relatie met een *interactie* tussen de vertrouwende en de vertrouwde (Bakir & Barlow 2007: 10), waardoor vertrouwen een soort voorwaarde is voor elke vorm van een relatie. Het is deze vertrouwen die ervoor zorgt dat die relatie goed in stand wordt gehouden (Brants 2013: 16).

Zo stelt Luhmann dat mensen vertrouwen nodig hebben om maatschappelijke complexiteit en eventualiteit in een sociale omgeving te kunnen verwerken, omdat de uitkomst van bepaalde (sociale) gebeurtenissen door een actor niet volledig gecontroleerd of bevat kan worden (Quandt 2012: 8). Ter illustratie, als een gebruiker van een laptop continue geconfronteerd wordt met de

complexiteit van zijn apparaat, zoals elke softwarecode, processor, chip en bouwcomponent, kan dat zoveel informatie bevatten dat dat af zou leiden van het 'normale' gebruik van de computer. Daarnaast is de maatschappelijke complexiteit de afgelopen jaren gegroeid door onder meer economische ontwikkelingen en toenemende toegang tot informatie (in termen van het bovenstaande voorbeeld: laptops zijn steeds complexer geworden). Hierdoor wordt vertrouwen steeds nadrukkelijker aanwezig (Tschannen-Moran & Hoy 2000: 549). Kortom: actoren worden tegenwoordig in hun interacties met de sociale, maatschappelijke en fysieke wereld continue geconfronteerd met een overweldigende hoeveelheid aan keuzes, wat kan leiden tot te veel maatschappelijke complexiteit (Müller 2013: 41). Om de wereld overzichtelijker te maken, is het van belang een structuur aan te houden waarin keuzes worden gemaakt die complexiteit verminderen. Dit conceptualiseert Luhmann als 'contingency' (of vertaald in het Nederlands: 'eventualiteit'):

"Something is contingent insofar as it is neither necessary nor impossible; it is just what it is (or was or will be), though it could also be otherwise. The concept thus describes something given (something experienced, expected, remembered, fantasized) in the light of its possibly being otherwise; it describes objects within the horizon of possible variations." (Luhmann 1995: 106)

Ook het maken van keuzes heeft vertrouwen nodig en die keuzes zorgen ervoor dat de wereld - met daarin sociale en maatschappelijke interacties - in zekere zin toegankelijk wordt (Müller 2013: 42). Zo verwacht men bijvoorbeeld dat de farmaceutische industrie goed werkende medicijnen maakt; moet er vertrouwd worden dat gesprekspartner zich houden aan bepaalde regels van interactie; dat degenen die ons geld beheren en investeren dat op een eerlijke manier doen; enzovoorts. Zo zijn er talloze voorbeelden waar er de keuze wordt gemaakt om te vertrouwen. Vervolgens is het van belang om er van verzekerd te zijn dat aan de verwachtingen die men heeft daadwerkelijk wordt voldaan. Anders kan dat de toegankelijkheid van de wereld beperken. Dit impliceert dat in rationele zin vertrouwen - in verhoudingen tussen zowel actoren onderling als tussen actor en instituut - een (risicovol) middel is om bepaalde onzekerheid te verminderen (Luhmann 1979, in Tschannen-Moran & Hoy 2000: 549).

Vertrouwen is dus van belang voor het functioneren van een individu en daarbij de maatschappij, en als dat algemene vertrouwen zou ontbreken dan zou volgens Simmel de maatschappij uit elkaar vallen (1990 [1900]: 178). Simmel gaat daarin verder door te stellen dat vertrouwen kan worden gezien als een soort sociale 'lijm' in een culturele context, dat voortgezet wordt via interacties tussen deelnemers van culturele groepen (Triandis 1995; Bakir & Barlow 2013) en daarmee "one of the most important synthetic forces within society" is (Simmel 1950 [1908]: 318). Daarnaast opereert vertrouwen tevens in een economische context waarbij het een belangrijke basis vormt voor sociale ordening, sociale cohesie, en de verbinding van gedeelde normen en waarden van actoren in een maatschappij (Brants 2013: 16). Dit wordt ook wel *social capital* genoemd (Putnam 1993: 167). Vooral *social capital* speelt een aanzienlijke rol omdat succesvolle organisaties baat hebben bij een groep werknemers die dezelfde ethische waarden

delen (Fukuyama 1995: 21). Het is namelijk cruciaal dat men kan rekenen op een associatief netwerk dat *social capital* stimuleert, zodat samenwerking en ordening in een maatschappij kan worden gerealiseerd.

2.1.2. *Wantrouwen*

Naast vertrouwen staat logischerwijs wantrouwen. Wantrouwen wordt soms ook wel cynisme genoemd. Wantrouwen is de afwezigheid van een geloof in de betrouwbaarheid van individuen/ autoriteiten, of geen of weinig geloof in de oprechtheid van iemand en/of autoriteiten (Brants 2013: 16). In essentie zijn wantrouwen en vertrouwen twee uitersten van elkaar met dezelfde functionele eigenschappen: complexiteit verminderen (Luhmann 1979: 71) bij kwesties van een positieve of negatieve houding tegenover een persoon of een instituut. Daarbij moet echter worden vermeld dat die houdingen van vertrouwen enerzijds, en wantrouwen anderzijds, niet loodrecht op elkaar staan (McKnight & Chervany 2001: 46). Dat heeft te maken met de gradaties van de gepaarde emoties: het soort emoties van wantrouwen worden als 'heftiger' beschouwd dan de gradaties van het soort emoties van vertrouwen. Emoties binnen het gevoel van wantrouwen (e.g. woede, angst, haat en onzekerheid) worden gezien als complexer en meer beladen dan de emoties binnen het gevoel van vertrouwen (e.g. hoop, gevoel van veiligheid, en zelfverzekerdheid) (McKnight & Chervany: 46). Zo is vertrouwen niet alleen maar 'goed' en wantrouwen niet alleen maar 'slecht' (Lewicki et al. 1998: 442). Bij wantrouwen heeft men daarom extra strategieën nodig om complexiteit in een sociaal systeem te verminderen in tegenstelling tot vertrouwen (Luhmann 1979: 71-72). Ondanks deze kanttekening moet onderstreept worden dat, ondanks de constructieverschillen (Lewicki et al. 1998: 448), wan- en vertrouwen evengoed complexiteit verminderen².

De emotionele houdingen vanuit ver- of wantrouwen kunnen voortkomen uit bepaalde gevoelens of interacties van actoren waaruit een vertrouwensrelatie ontstaat. Kennis van gevoelens is echter niet altijd aanwezig in vertrouwensrelaties tussen de actor en politieke partijen, de media of andere instituten: er is geen empirisch bewijs voor de vertrouwende die de goede bedoelingen of het karakter van een instituut kan verifiëren (Seligman 1997, in Brants 2013: 16). Toch is daar tegenwoordig, door de opkomst van het internet, steeds minder sprake van. Vooral door de interactieve aard van het Web is er "an increased immediacy not only of news breaking and delivery but also of readers'/viewers'/listeners'/users' contributions and reactions to journalistic outputs" (Slavtcheva-Petkova 2016: 1116). Dit proces kan worden gezien als een soort doorgeefluik van emoties en informatie, en duidt erop dat het vertrouwen in een instituut (via het internet) tot op zekere hoogte geverifieerd kan worden.

Hierboven is al benoemd dat vertrouwen een voorkeur is voor een bepaalde set van keuzes en waardoor automatisch andere keuzes worden genegeerd. Wantrouwen is te zien in hetzelfde licht, maar richt zich meer op het *uitsluiten* van bepaalde keuzes waardoor eveneens de hoeveelheid van keuzes wordt verminderd (Müller 2013: 44). Wantrouwen vermindert hierdoor complexiteit en de eventuele kans op teleurstellingen (Luhmann 1979: 89). Daarnaast zijn mensen

---

² Dat wan- en vertrouwen deze functionele eigenschap delen, is al benoemd. Deze herhaling dient als extra nadruk.

met de afwezigheid van vertrouwen minder snel geneigd om risico's te nemen, leggen zij beslag op bescherming tegen de mogelijkheid van eventueel verraad, en dringen zij aan tot waarborgende mechanismen die hun belangen respecteren en verdedigen (Tyler & Kramer 1996: 3-4). Op basis van deze drie aspecten van wantrouwen kan beargumenteerd worden dat sociale interacties met bepaalde instituten genegeerd worden door de actor, omdat die niet de belangen verdedigen waar een actor naar verlangt. Dat betekent echter niet dat het een automatisch gegeven is dat interactie met instituten in zijn totaliteit vermeden wordt. Wat dit impliceert is dat er de keuze wordt gemaakt om bepaalde instituten niet te geloven en daarbij andere, die beter aansluiten op hetgeen dat een actor begeert, wel. Dit wantrouwen is gebaseerd op een 'cultuur van wantrouwen' en manifesteert zich volgens Müller (2013: 59) voornamelijk in instituten die toezicht houden op andere instituten. Aangezien wan- of vertrouwen ook tussen actoren en instituten aanwezig is, kan daaraan toegevoegd worden dat een cultuur van wantrouwen mogelijk gebaseerd is op een breed gedragen gevoel dat een instituut de controle heeft over individuen. Een dergelijk gevoel van controle is inherent aan relaties van macht en onmacht en is, volgens Herman en Chomsky, zichtbaar in het ogenschijnlijke maatschappelijke doel van de media waarin media *"inculcate and defend the economic, social, and political agenda of privileged groups that dominate the domestic society and the state"* (1988, in Freedman 2014: 23). Het veronderstelde gevoel van (media)controle ten opzichte van een collectiviteit van individuen staat in verband met de thematiek van deze scriptie, namelijk dat de media onderdeel zijn van een complot.

2.1.3. *Conceptualisering vertrouwen en wantrouwen*

Het is inmiddels duidelijk dat vertrouwen als analytisch concept te benaderen is vanuit meerdere invalshoeken. Vertrouwen is niet alleen een 'ontastbaar' concept (Yamagishi & Yamagishi 1994: 130), maar het hele veld van verschillende definities van vertrouwen wordt ook wel beschouwd als een 'conceptuele verwarring' (Lewis & Weigert 1985: 975). Daarom is het belangrijk om te bekijken welke benadering voor deze scriptie het meest relevant is.

In het kader van dit onderzoek is Luhmanns notie van vertrouwen als middel om complexiteit te verminderen, het meest bruikbaar. Hij stelt: *"Trust reduces social complexity by going beyond available information and generalizing expectations of behaviour in that it replaces missing information with an internally guaranteed security."* (Luhmann 1979: 93). Wat hier analytisch van belang is, is het voorbijstreven van bepaalde informatie om een gevoel van verzekerdheid te bemachtigen, dat gebaseerd is vanuit het vertrouwen dat iets 'juist' is. Dat betekent dat er een keuze wordt gemaakt om informatie te geloven of, in het kader van wantrouwen, informatie niet te geloven. Dus waar de media in traditionele zin degenen zijn die mensen een informatiestroom bieden waar in geloofd kan worden, waardoor vervolgens een bepaald gevoel van verzekerdheid kan worden gewonnen en waardoor uiteindelijk complexiteit verminderd kan worden, zijn het bepaalde complotdenkers die de keuze maken dat juist te wantrouwen (Aupers 2012: 27). Dit zal verderop nog worden behandeld.

Luhmanns notie van vertrouwen en complexiteit impliceert dat ook in het geval van wantrouwen bepaalde informatie voorbij wordt gestreefd om een gevoel van zekerheid te bemachtigen. De twee concepten hebben, zoals bekend, dezelfde functie. Maar, conform de

basiseigenschap van wantrouwen, wordt die voorbijgestreefde informatie niet *vervangen* door een gevoel van zekerheid, maar wordt datzelfde gevoel van zekerheid juist verkregen door informatie buiten te sluiten. De keuze van complotdenkers om een bepaalde informatiestroom bewust buiten te sluiten komt voort uit een ontologische onzekerheid. Vanuit een positie van onzekerheid en wantrouwen gaan complotdenkers op zoek naar de 'echte' waarheid (Aupers 2012: 27). Zodoende minimaliseren zij de complexiteit van de wereld - inclusief de informatiestroom vanuit de media. Melley noemt dit verschijnsel 'agency panic' (2000: 12) en uit zich bijvoorbeeld in de vraag: 'Is mijn karakter wel echt van mij of ben ik dusdanig gehersenspoeld door de overheid dat ik mij onbewust schik naar hun kapitalistisch systeem?'

Dit onderzoek zal definities formuleren die gebaseerd zijn op Luhmanns notie van vertrouwen en complexiteit. Daarbij is een belangrijke kanttekening dat Luhmann zelf onduidelijk is in het formuleren van een definitie van wantrouwen. Omwille deze reden zal de definitie van Lewicki, McAllister en Bies - die de essentie van Luhmanns ideeën omvat - gehanteerd worden. Vanuit het oogpunt van coherentie heeft bovenstaande keuze ook implicaties voor de definiëring van het begrip vertrouwen. Ook voor vertrouwen wordt de definitie van Lewicki et. al aangehouden.

Lewicki et. al definiëren 'vertrouwen' als "*confident positive expectations regarding another's conduct*" en 'wantrouwen' als "*confident negative expectations regarding another's conduct*" (1998: 439). De term '*another's conduct*' (in het Nederlands 'andermans gedrag') wordt volgens hen beschouwd als een specifieke, maar ook omvattende manier om iemand anders zijn woorden, acties en beslissingen te benaderen (ibid.). Onder '*confident positive expectations*' verstaan zij: een geloof in, bepaalde deugdzame intenties tot, en een gewilligheid om te handelen naar iemand anders zijn 'gedrag' (ibid.). Daartegenover wordt met '*confident negative expectations*' bedoeld: een angst voor, bepaalde dreigende intenties tot, en een wens om zichzelf te beschermen tegen de effecten van iemand anders zijn 'gedrag' (ibid.). Deze noties van wantrouwen en vertrouwen omvatten - net als bij Luhmann - het idee dat er sprake is van het maken van bepaalde keuzes door actoren die leiden tot het wegnemen van een bepaalde onzekerheid en daarmee complexiteit (Lewicki et al. 1998: 444).

2.2. Verantwoordelijkheid van de media

In de literatuur is er een groeiende aandacht voor vertrouwen in de media. Dit wordt als zeer relevant beschouwd, omdat de media een centrale rol spelen in democratische systemen. Zo stelt Müller, verwijzende naar media, "*it should keep the audience informed about politics and politicians and thereby enable citizens to cast an informed vote or to engage in political action*" (2013: 9). Dit duidt erop dat media een bepaalde verantwoordelijkheid hebben tegenover het volk in een democratisch systeem. Die verantwoordelijkheid, stellen De Haan en Bardoel, bevat drie functies:

"First, the media are responsible for providing citizens with information about political and social life (information or gatekeeper function). Second, they should provide citizens with a platform for dialogue to be able to express their wishes and opinions (expression or platform function). And finally, the media should serve as a watchdog for the public regarding the

conduct of political and other actors and institutions (critical or watchdog function)
(Wildenmann and Kaltefleiter, 1965).” (De Haan & Bardoel 2011: 231)

Maar deze functies van verantwoordelijkheid hebben wel een vorm van vertrouwen van het publiek nodig om überhaupt effectief te kunnen zijn (De Haan & Bardoel 2011: 231). Het woord “*should*”, als we terugschakelen naar wat Müller hierboven stelde over de centrale rol van media in democratische systemen, in de zin “*it should keep the audience informed...*” geeft al de voorwaardelijkheid van de doeltreffendheid aan van die functionele rol die media bezitten. De media *zouden* de mensen moeten kunnen informeren, echter lijkt dat lastig als niemand meer de nieuwsberichten zou geloven. Zo een doemscenario houdt de gelederen bezig. Veel academici zijn het erover eens dat de afgelopen jaren het publieke vertrouwen in de media steeds verder afneemt (Bakir & Barlow 2007: 5; Quandt 2012: 7; Broersma & Peters 2013: 1; De Haan & Bardoel 2011: 230; Jones 2004: 61; Golding et. al 2012: 4; Tsfati 2003: 65-66). Vooral het argument dat jongeren zich steeds meer distantiëren van het nieuws leidt onder de grootste pessimisten tot angst, omdat de groeiende afname van jongeren met de interesse in nieuws uiteindelijk zou kunnen leiden tot het afbrokkelen van een goed functionerende democratie (Broersma & Peters 2013: 2). Het is namelijk belangrijk voor een democratie dat er een veld is van discussie en overleg waarin het systeem kan worden gecontroleerd, het publiek kan worden geïnformeerd en waar een kritisch tegengeluid op de heersende macht geleverd wordt (Graham 2013: 114-115). In een democratie speelt de journalistiek een belangrijke rol door dit discussieveld te bieden. Het ontbreken van vertrouwen is in deze context problematisch aangezien dit de mogelijkheid tot een “*deliberative public debate*” ontnemt (Graham 2013: 115).

Kortom, vertrouwen speelt een rol op een (1) individueel niveau, waarbij complexiteit wordt verminderd, onzekerheid wordt geminimaliseerd en bepaalde sociale verhoudingen in stand kunnen worden gehouden, en op een (2) maatschappelijk niveau, als een soort sociale ‘lijm’, als stimulatie van *social capital* en als middel voor onderlinge samenwerking. Daarnaast is er kort besproken dat vertrouwen belangrijk is voor de media om effectief te kunnen zijn in hun berichtgeving, maar ook om een significante rol in de democratie te kunnen blijven spelen. De onderstaande paragrafen borduren voort op deze inzichten en beargumenteren hoe de mate van wan- of vertrouwen in de media kan worden geanalyseerd. Daarbij komt ook naar voren wat de theoretische concepten zijn die houvast bieden in het begrijpen van vertrouwensoverwegingen van bepaalde actoren in de media.

2.3. Vertrouwen en de media

Vertrouwen in de media en journalisten kan volgens Brants worden gezien vanuit drie dimensies: (1) betrouwbaarheid, (2) geloofwaardigheid en (3) toegankelijkheid (2013: 18). Betrouwbaarheid (1) wordt gezien als de mogelijkheid om te kunnen geloven in de eerlijkheid en integriteit van de journalistiek. Geloofwaardigheid (2) heeft te maken met de manier waarop waarheid wordt gepresenteerd en wordt gevonden, en de mate waarin het publiek de interpretatie van feiten van de media kan geloven. En toegankelijkheid (3) is de manier waar journalisten op eerlijke wijze inspelen op de belangen van het publiek, alsook het serieus nemen van die belangen en daarbij

een platform bieden voor de uiting en uitwisseling van uitgesproken wensen, behoeftes en protesten van het publiek (Brants 2013: 18). Vooral 'geloofwaardigheid' als dimensie van vertrouwen is van belang in deze scriptie, omdat deze dimensie deels overlapt met wat Aupers een 'complotcultuur' (2012: 23) noemt. Het is namelijk een gevoel van ongeloofwaardigheid bij het publiek tegenover de media dat zorgt voor bepaalde complottheorieën (Aupers 2012: 28). Dit zijn uiteindelijk culturele reacties, en zijn "*strategies to rationalize anxieties by developing explicable accounts for seemingly inexplicable forces*" (Aupers 2012: 28). Hoe het wantrouwen in de media en een complotcultuur daadwerkelijk met elkaar samenhangen, zal later in dit theoretische kader worden besproken.

2.3.1. Het beoordelen van geloofwaardigheid

De journalistiek is afhankelijk van geloofwaardigheid (France 1999, in Jahng & Littau 2016: 38). Immers, een van de redenen dat mensen een beroep doen op journalisten om informatie te vergaren, is omdat de journalistiek een product verkopen vanuit een notie van onafhankelijkheid en verifieerbaarheid (Jahng & Littau 2016: 38). Als die onafhankelijkheid en verifieerbaarheid in de ogen van de consument in zekere mate afwezig zijn, dan zou dat er toe kunnen leiden dat nieuwsconsumenten de media als ongeloofwaardig beschouwen en vervolgens elders hun informatie verzamelen. Er zijn meerdere factoren die van invloed zijn op de geloofwaardigheid van de media en van journalisten, en die factoren worden over het algemeen geanalyseerd vanuit twee dimensies: 'source credibility' en 'medium credibility' (ook wel 'channel credibility' genoemd) (Kioussis 2001: 382). Ondanks het feit dat er veel discussie is over de manieren waarop geloofwaardigheid zich uit en de manieren waarop geloofwaardigheid wordt onderzocht, kunnen alsnog enkele algemene uitspraken worden gedaan.

Geloofwaardigheid is een verschijnsel dat deel uitmaakt van vertrouwen en kan worden gezien als een "*feature attributed to individuals, institutions or their communicative products ... by somebody ... with regard to something ...*" (Bentele & Seidenglanz 2008: 49, in Nah & Chung 2011: 717). Geloofwaardigheid wordt bereikt via communicatiepatronen vanuit actoren, terwijl vertrouwen een complexere conceptuele basis heeft waarin ook sociale systemen en instituties een rol kunnen spelen via onderlinge interacties. Deze onderliggende basis wordt, zoals hierboven al vermeld, benaderd op twee manieren: via *source credibility* en *medium credibility*.

Source credibility is geloofwaardigheid gebaseerd op individuen in interpersoonlijke, organisatorische en massa-mediale contexten, en analyseert hoe bepaalde karaktereigenschappen van een journalist of nieuwsorganisatie het interpreteren van (media)berichten door het publiek, kan beïnvloeden (Kioussis 2001: 382)³. Met andere woorden: geloofwaardigheid komt (meestal) voort uit een beoordeling door nieuwsconsumenten van de expertise van een nieuwsbron (zoals een journalist), en vanuit een beoordeling door nieuwsconsumenten van de betrouwbaarheid van een nieuwsbron (Jahng & Littau 2016: 42). Deze

---

³ Ook al kunnen nieuwsorganisaties niet automatisch worden gezien als 'individuen', kunnen zij toch worden meegenomen in die analyse, omdat de impact van een bericht ook afhangt van het desbetreffende mediakanaal die dat bericht distribueert (Hovland et al. 1953, in Kioussis 2001: 383). Zo wordt er vanuit gegaan dat journalisten een nieuwsorganisatie nodig hebben om als geloofwaardig te worden beschouwd.

beoordelingen zijn gebaseerd op de informatie die het publiek krijgt voorgelegd, zowel in het kader van het karakter van een nieuwsvertegenwoordiger - bijvoorbeeld hoe sociaal, charismatisch en relatief capabel de journalist is - als in het kader van het verpakte en gedistribueerde mediabericht. Hieruit kan volgens Müller gesteld worden dat: “*information that is perceived as credible exerts a greater influence on the audience.*” (2013: 22). Daarnaast is *source credibility* niet een statisch en lineair concept, maar kan het met de tijd fluctueren. Een bepaalde reputatie helpt daar bijvoorbeeld bij, zoals Greer (2003, in Müller 2013: 23) in haar onderzoek naar de geloofwaardigheid van online nieuws opmerkte. ‘Grotere’ nieuwsbronnen, zoals bijvoorbeeld een journalist van de New York Times, werden in dit onderzoek als geloofwaardiger gezien. Dit betekent dat de ‘verdiende’ geloofwaardigheid van een mediaorganisatie een rol kan spelen in de manieren waarop hun nieuwsproducten en -bronnen kunnen worden vertrouwd. Als we dit idee zouden toepassen op een gevoel van wantrouwen in de media door complotdenkers, kan een slechte reputatie van de media of van journalisten hiervan een indicator zijn.

Via *medium credibility* kan er worden onderzocht wat de geloofwaardigheid is van een geheel mediaplatform op een institutioneel niveau (Jahng & Littau 2016: 41), zoals een bepaalde krant of nieuwszender op televisie, en zodoende wordt er getracht naar voren te halen wat de factoren zijn die sommige nieuwsmedia betrouwbaarder maken dan andere (Müller 2013: 23). Er wordt bij *medium credibility* dus meer aandacht besteed aan het mediakanaal waar bepaalde nieuwsberichten door worden verstuurd dan aan de individuele zender(s) van die berichten (Kiousis 2001: 382). Daarbij moet gezegd worden dat er in de literatuur veel onenigheid is over welk platform als het meest geloofwaardig kan worden beschouwd en omdat veel van die onderzoeken tot uiteenlopende conclusies kwamen, stagneerde op een gegeven moment de academische belangstelling ervoor. Die uiteenlopende conclusies hebben onder andere te maken met methodologische problemen in veel van de onderzoeken en met de context van het land of regio waar het onderzoek is uitgevoerd (Kiousis 2001: 384; Müller 2013: 24). Toch is er met de komst van het internet een hernieuwde interesse ontstaan in het veld van *channel credibility* (Kim & Johnson 2009: 285). Met name het open karakter van het internet en het feit dat het een alternatieve optie is (ten opzichte van traditionele media) om informatie te verzamelen, kan leiden tot verschuivingen in het geloofwaardigheidsniveau van andere mediaplatformen (Kim & Johnson 2009: 286). Ook dit is contextafhankelijk, omdat de manieren waarop media in bijvoorbeeld een autoritair regime de waarheid presenteren, anders zijn dan landen met volledige persvrijheid. Dit kan vervolgens leiden tot uiteenlopende interpretaties van de geloofwaardigheid van bepaalde mediakanalen. Het zijn vooral die *interpretaties* - los van het politieke systeem waarin media opereren - die relevant zijn voor deze scriptie, omdat daaruit een geloofwaardigheidsoordeel wordt gevormd dat van invloed is op een gevoel van wantrouwen in de media. Ook zijn deze beoordelingen van geloofwaardigheid een primaire functie van zowel *source credibility* als *medium credibility* (Kiousis 2001: 388) waardoor zij analytische houvast geven. Een andere cruciale overlappende factor is de nauwkeurigheid van verifieerbare en correcte feiten die gepresenteerd worden door zowel de journalist als het mediakanaal (Porlezza & Russ-Mohl 2013: 48).

2.3.2. Mediascepticisme

Het is relevant om te begrijpen hoe er in de literatuur wordt gesproken over bepaalde patronen in en verklaringen van wantrouwen in de media. Zo komen namelijk onderliggende sociale structuren naar voren die de context schetsen waar vanuit het discours van complotdenkers (deels) geanalyseerd kan worden. Hierbij is het vaststellen van wat een sceptische attitude tegenover de media ongeveer inhoudt een goed beginpunt.

Volgens Tsfati is nieuwsmediascepticisme een “*subjective feeling of alienation and mistrust toward the mainstream news media*” (2003, in Müller 2013: 25). Zo een gevoel hoeft niet altijd problematisch te zijn. Sterker nog, Barnhurst stelt dat het juist goed is dat burgers sceptisch zijn tegenover instituten zoals de media en de overheid (2013: 213). Dit zorgt voor het instandhouden van de democratie, omdat het stellen van kritische vragen eventueel machtsmisbruik van de gevestigde orde in toom kan houden (ibid.). Toch moge het duidelijk zijn dat het niet wenselijk voor de media is om niet geloofwaardig over te komen.

Er zijn bijzonder veel factoren die bijdragen aan het wantrouwen in de media. Echter, een terugkerend thema is het verband tussen wantrouwen in de media en wantrouwen in de politiek (Jones 2004, in Müller 2013: 26). Individuen die anderen en politieke actoren niet vertrouwen, hebben namelijk de neiging een zelfde houding tegen de media in te nemen (Yamamoto et al. 2016: 134). Een van de overtuigingen van sceptische nieuwsconsumenten is dat er een ‘media bias’ aanwezig is (Ardèvol-Abreu & Gil de Zúñiga 2016: 2), ook wel de ‘*hostile media effect*’ genoemd. Dit *hostile media effect* houdt in dat mediaconsumenten de neiging hebben om te geloven dat de media politieke partijen voortrekken die haaks staan op hun eigen politieke voorkeuren (Yamamoto et al. 2016: 134). Hoe sterker de politieke overtuigingen en affiliaties van zo een nieuwsconsument zijn, hoe meer hij/zij geassocieerd wordt met een grotere mate van wantrouwen in de media (ibid.). Dit is vooral te zien in Amerikaanse context, waar een vrij pluralistisch medialandschap heerst. Een gevolg van het *hostile media effect* is dat nieuwsconsumenten een voorkeur voor bepaalde informatiebronnen krijgen die hun al bestaande politieke voorkeuren bevestigen of weerspiegelen. Hierdoor kunnen hun negatieve houdingen tegenover de (vaak traditionele) nieuwsmedia, worden versterkt. Toch betekent dit niet dat mediasceptici compleet afgesloten raken van informatie van de nieuwsmedia die zij niet vertrouwen, omdat - ook al is de inname van zulk soort informatie fors gedaald - zij nog steeds op allerlei manieren worden blootgesteld aan alledaags nieuws (Tsfati & Capella 2003, in Wise & McLaughlin 2016: 108). Hierdoor blijft het voor mediasceptici lastig om zich helemaal te onttrekken van informatie die zij niet vertrouwen en blijven cynische gevoelens hangen. Die gevoelens zijn typerend voor het algehele wantrouwen in de media en zijn te zien als “*feeling[s] that journalists are not fair or objective in their reports about society and that they do not tell the whole story*” (Tsfati 2003: 159).

2.4. Complotconstructies

Allereerst is het nodig om te benadrukken dat er in dit onderzoek afgeweken wordt van het gebruik van de term ‘complottheorie’. Er zit namelijk een bepaalde lading aan die term, omdat het

daadwerkelijke gebruik van het woord 'theorie' al een vooringenomen positie aantoont. Bratich verwoordt dit bekwaam wanneer hij zegt:

"Let us not deceive ourselves in thinking that calling something a conspiracy theory is simply a neutral description of a type of account. We know it is also a term of derision, disqualification, and dismissal." (Bratich 2008: 2-3)

Ook in de literatuur wordt (vaak) met een afkeurende toon gesproken, zoals bijvoorbeeld Showalter die stelt dat complottheorieën symptomatisch zijn van een sociale ziekte (in Adamo 2010: 21) en uit dat vervolgens in termen als '[an] epidemic of hysterical disorders', 'imaginary illnesses' en 'apocalyptic anxieties'. Door daaruit te redeneren, worden bepaalde overtuigingen bij voorbaat, in de woorden van Van Buuren, "buiten de politieke en maatschappelijke discussie geplaatst en zo gedelegeitmeerd" (2016: 19). Ook het bepalen van wat rationeel is en wat niet, zou niet een rol moeten spelen in studies naar achterliggende culturele constructies van betekenisgeving (Aupers 2012: 23). Ik treed in de lijn van Van Buuren door te spreken over 'complotconstructies', omdat - net als bij zijn onderzoek - het hier niet van belang is om te achterhalen of bepaalde complottheorieën wel of niet kloppen. Met andere woorden: het zijn niet zozeer de specifieke samenstellingen van complottheorieën die analytisch van belang zijn in een discours van wantrouwen jegens nieuwsmedia, maar meer het kijken *vanuit* de lens van complotconstructies die inzichten kunnen geven op wat voor manieren uitingen van wantrouwen zich vormgeven in de desbetreffende context. Door te analyseren vanuit complotconstructies zullen dus (1) waardevolle middelen aan het licht komen die kunnen zorgen voor het beter begrijpen van wantrouwende percepties op nieuwsmedia, en (2) kunnen bepaalde uitgangspunten van een ervaren werkelijkheid aan het licht komen die tekenend zijn voor structuren van kennisontwikkelingen en autoriteit (Adamo 2010: 60-61).

Complotconstructies opereren vanuit een sociaal veld dat te zien is als een 'complotcultuur'. Zo een complotcultuur is, zoals Aupers omschrijft, een:

"... radical and generalized manifestation of distrust that is deeply embedded in the cultural logic of modernity and is, ultimately, produced by ongoing processes of modernization in contemporary society. In particular (...) modern media play a crucial role in its proliferation in the West." (Aupers 2012: 23)

Dit haakt in op Luhmanns notie dat de wereld - door processen van modernisering - complexer is geworden en dat de keuzes om te wantrouwen (of vertrouwen) die complexiteit verminderen. Onder andere anonieme processen lijken dat te bepalen, zoals: sociale, politieke, en economische systemen, en nadrukkelijk aanwezige bureaucratieën (die bijdragen aan een kloof tussen de burger en de autoriteit), zonder een duidelijk centraal organiserend aanspreekpunt en schijnbaar zonder moraliteit (Heins 2007: 787). Autoriteit is altijd een representatie van complexiteit die niet in detail uitgelegd kan worden (Luhmann 1979: 52). Hierdoor kunnen bepaalde verwarringen bij het publiek ontstaan waardoor waarheidsclaims van instituten sneller als ongeloofwaardig bestempeld

kunnen worden. Dit wordt versterkt doordat de media niet altijd bijdragen aan het opklaren van verwarringen, maar zich juist richten op onenigheid en conflict, in plaats van op consensus (Aupers 2012: 26).

Complotconstructies zijn hier een reactie op. Zij zijn een vehikel waarmee structuur kan worden aangebracht, complexe gebeurtenissen verklaard kunnen worden en waarmee uiteindelijk een bepaalde betekenisgeving bewerkstelligd kan worden in een overkoepelend narratief van de werkelijkheid (Melley 2000: 8). Zodoende kunnen versimpelde en samenhangende verklaringen worden geleverd in de complexe wereld. De wijze waarop complotconstructies tegenwoordig via het internet behandeld en verspreid worden, ondanks wantrouwende sentimenten tegenover media in het algemeen, geeft complotdenkers de ruimte voor “*direct access to information and revealing “truth”*” (Quandt 2012: 8). Het is vanuit dit digitale veld dat een wantrouwend discours wordt geformuleerd en waaruit complotdenkers interpretaties van de waarheid en processen van betekenisgeving met elkaar (kunnen) delen.

2.5. Vernaculaire web

De plek of plekken waar actoren (waaronder complotdenkers) informatie met elkaar kunnen delen, en onderlinge relaties tot stand kunnen brengen en kunnen onderhouden, is in de digitale wereld vaak op het vernaculaire web (met name sociale media) (Zappavigna 2012: 6). Het vernaculaire web is een samenstelling van meerdere communicatieve, digitale en sociale terreinen waar institutionele en non-institutionele actoren online samenkomen, en kenmerkt zich door een niet-institutionele retoriek (Burger 2014: 288). Deze digitale terreinen, zoals eerder besproken, zijn: fora, weblogs, *comment*-secties op nieuwssites, wiki's, sociale media of andere virtuele omgevingen. De niet-institutionele retoriek die het vernaculaire web kenmerkt, is een informele, alledaagse taal (een definitie van ‘*vernacular*’ van Cambridge Dictionary⁴ luidt dan ook: “*The form of a language that a particular group of speakers use naturally, especially in informal situations*”) en is een hybride ‘product’. Daarmee wordt bedoeld dat het vernaculaire een niet-institutioneel discours bevat die zich los kan bewegen van het institutionele, maar dat tegelijkertijd het institutionele nodig heeft om tot zijn recht te komen (Howard 2008a: 498) en wordt ook wel ‘*vernacular discourse*’ genoemd (Howard 2008a: 497). In essentie is het niet-institutionele afhankelijk van het institutionele om te kunnen bestaan. Het feit dat de arena waar actoren met elkaar communiceren mede mogelijk wordt gemaakt en gereguleerd wordt door instituties (in de vorm van bijvoorbeeld gedragsregels, functionaliteit, moderatie, financiering, etc.), toont dit ook aan (Howard 2008a: 508; Burger 2014: 32).

Op het vernaculaire web is een discours zichtbaar dat zich manifesteert uit “*one or several different capacities for expressive power or “agencies”*” (Howard 2008a: 498). Die uitingen van macht zitten niet altijd per se in de vorm van conflict, verzet of het ‘meer hebben’ van invloed dan de ander, maar juist in het kunnen opereren *buiten* de greep van het institutionele en *in* het vernaculaire. Daarin zit een soort verzet tegen die institutionele arena; een manier waarop een bepaalde autoriteit van het institutionele wordt weggenomen. (Onder andere) dit proces is in het

---

⁴ CAMBRIDGE DICTIONARY, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vernacular>, geraadpleegd op 23 juli 2018.

proefschrift van Burger (2014) over misdaadsagen in het nieuws en op internetfora, inzichtelijk gemaakt door middel van retorische analyses. Zo zetten deelnemers aan een internetdiscussie over uit de baarmoeder geroofde baby's, zich expliciet af tegen de nieuwsmedia door hun journalistieke werk en integriteit in twijfel te trekken, en hen "te betichten van medeplichtigheid aan moord en doodslag" (Burger 2014: 31). Op het vernaculaire web vormen deze actoren in dit verzet een soort gemeenschap waarin zij zich kunnen lostrekken en afzetten van die (traditionele) nieuwsmedia die zij zo beschuldigen (Howard 2008b: 202). Daaruit kan geredeneerd worden dat in die gevormde gemeenschap een vrije ruimte wordt gecreëerd waarin 'ongestoord' door allerlei (media)instituties discussies over (en misschien wel de zoektocht naar) de waarheid kan plaatsvinden. Dit heeft vooral te maken met de participatieve aard van het vernaculaire web (en het internet wat dat betreft) die iedereen de mogelijkheid biedt deel te nemen aan een online discours en te reageren op nieuwsitems van traditionele nieuwsmedia, inclusief actoren die eerder van een debat waren uitgesloten (Tackett-Gibson 2008: 247; Broersma & Peters 2013: 10).

2.6. Discours(analyse)

Om te kunnen spreken over discours en het uitvoeren van een discoursanalyse is het eerst noodzakelijk om 'discours' te definiëren en kort een theoretische achtergrond te schetsen van deze discipline. Want bij discoursanalyse gaat het "niet alleen om een onderzoeksmethode, maar ook om een theoretisch perspectief dat met deze methode is verbonden" (Van den Berg 2004: 29). 'Discours' is een vaag begrip dat afhankelijk is, gezien alle verschillende uitingen en genres van discoursanalyse, van de context van het (type) onderzoek en de daarbij horende benadering. Die vaagheid komt bijvoorbeeld naar voren in de voorzichtige definitie van discours door Jørgensen en Phillips: "*discourse [is] a particular way of talking about and understanding the world (or an aspect of the world)*" (2002: 1). Lemke daarentegen, door discours met tekst te vergelijken, definieert discours iets scherper:

"When I speak about discourse in general, I will usually mean the social activity of making meanings with language and other symbolic systems in some particular kind of situation or setting... On each occasion when the particular meaning characteristic of these discourses is being made, a specific text is produced... When we want to focus on the specifics of an event or occasion, we speak of the text; when we want to look at patterns, commonality, relationships that embrace different texts and occasions, we can speak of discourses." (Lemke 1995, in Wodak 2008: 6)

Voor de notie dat discours een betekenisgevend proces is, is interessant voor het benaderen van de beantwoording van de onderzoeksvraag.

2.6.1. De 'genres' van discoursanalyse

Discoursanalyse is een manier van wetenschappelijk onderzoek die gezien kan worden als een "*discipline devoted to the investigation of the relationship between form and function in verbal communication*" (Renkema 2004: 1). Deze manier van onderzoek doen heeft zich in allerlei

disciplines gemanifesteerd in de afgelopen jaren, waardoor inmiddels een ontzettend breed veld is ontstaan waaruit discours wordt onderzocht.

In de jaren 1965 tot 1975 werd discours bestudeerd vanuit een structuralistische benadering via linguïstische modellen en concepten; in de late jaren '70 viel er een ontwikkeling te noteren door de opkomst van cognitieve psychologische benaderingen in discours; en in de jaren '80 volgden media-, communicatie- en sociaalpsychologische studies, met daarbij multidisciplinaire overlappingsen, invloeden en verwerkingen van discours (Van Dijk 1993: 95-96). In de tussentijd is daar, met minder significante theoretische stappen dan in de jaren daarvoor, nog meer bijgekomen (voor een helder overzicht zie Van Dijk 2011: 1-8) en uiteindelijk is discoursanalyse opgesplitst in allerlei verschillende soort 'genres'. Dit leidt tot veel verwarring, vooral als het gaat om specifieke toepassingen van discoursanalyse.

Om een overzicht te schetsen van die meerdere toepassingen in het hedendaagse onderzoeksveld, gebruikt Wiggins de analogie van de videocamera, waarin de onderzoeker een documentairemaker is die discours 'opneemt' en daarmee een bepaald aspect van de sociale wereld analyseerbaar en waarneembaar wilt maken (2017: 32). Discoursanalyse is in deze analogie een variëteit aan lenzen: een *fish-eye* lens, ook wel een ultra-groothoeklens, laat een panoramisch totaalbeeld zien van sociale constructies (zoals bij kritische discoursanalyse of Foucaultiaanse discoursanalyse); een *pancake lens* is een middelmatige groothoeklens en analyseert op iets meer detailniveau (zoals bij kritische discursieve psychologie het geval is); en tot slot toont een zoomlens een gedetailleerd en nauwer kader (karakteristiek voor discursieve psychologie en conversatieanalyse). Elke lens heeft dus een andere functie, scheidt een ander beeld en heeft zo zijn eigen voor- en nadelen.

2.6.2. Foucaultiaanse discoursanalyse: een startpunt

Omdat de onderzoeksvraag in deze scriptie de vraag 'Hoe werd in 2017 op Twitter de ongeloofwaardigheid van de media, in de context van de MH17-ramp, discursief geconstrueerd?' poogt te beantwoorden, en daarmee op zoek gaat naar aanwijzingen van neigingen naar betekenisgevende keuzes die een sociale wereld schetsen, wordt een discoursanalyse gehanteerd die het meest in lijn is met de Foucaultiaanse wijze. De Foucaultiaanse benadering van discours laat zich namelijk niet definiëren als een systeem van concepten of als een soort object, maar meer als een set van relaties tussen discursieve (= discours producerende) praktijken (Wodak 2008: 5) die de manieren van het ervaren van de wereld vormt. Discours is daarmee dynamisch en produceert continue sociale constructen doordat actoren hun eigen discours instandhouden en/of afwisselen met ander discours. Zo is het discours van bijvoorbeeld intelligentie doorgezet naar een manier waarop het onderwijs wordt ingevuld (bijvoorbeeld in het uiten van prestaties in cijfers) die vrij onveranderlijk blijft, maar is het discours van geaardheid door de jaren heen aanzienlijk veranderd. Foucaultiaanse discoursanalyse (hierna afgekort als FDA) is geïnteresseerd in de constructie van een sociale wereld, in subjectiviteit - dus hoe discours de manier waarop we denken en hoe we ons voelen, beïnvloedt - en in tekst als een semantische entiteit (Wiggins 2017: 49). Die punten van analyse zullen van pas komen in het beantwoorden van de onderzoeksvraag, omdat het een bredere kijk biedt op de materie.

Maar waarom zijn andere onderzoeksanalyses minder geschikt voor dit onderzoek en wordt bijvoorbeeld geen kritische discoursanalyse uitgevoerd, die ook met een vrij brede kijk sociale constructies onderzoekt? Kritische discoursanalyse is in dit onderzoek niet de juiste manier van analyseren, omdat deze vorm “*aims to reveal underlying ideologies behind discourses, what kind of power is being used, and how this is achieved through text and images*” (Wiggins 2017: 54). Vooral de sociale ongelijkheid, machtsstructuren en verzet in een vaak meer politieke context zijn de hoofdpunten van kritische discoursanalyse (Van Dijk 2011: 3-4). Het inzichtelijk maken van dit soort sociale structuren behoort niet tot een van de doelen van deze scriptie, vooral omdat in de literatuur naar ongeloofwaardigheid en ver- of wantrouwen, conflicterende machtsstructuren niet als katalysatoren van deze sociale constructies worden gezien. (Kritische) discursieve psychologie en conversatieanalyse zijn ook niet geschikt voor dit onderzoek omdat het de nadruk legt op interactie - of “*talk*” - tussen actoren en in tekst, en is meer geïnteresseerd in de actie die daarin zit (Wiggins 2017: 14-15). Bovendien opereren (kritische) discursieve psychologie en conversatieanalyse op een linguïstisch detailniveau in tegenstelling tot het hier beoogde ‘totaalbeeld’ van discours en sociale constructies.

Deze paragraaf is getiteld ‘Foucaultiaanse discoursanalyse: een startpunt’. Dat komt doordat in dit onderzoek niet voor honderd procent de methodologie van klassieke FDA wordt gevolgd. Een onderdeel van FDA is het innemen van een historisch perspectief om de manieren waarop discours door de jaren heen veranderd is en hoe dit mogelijk historische subjectiviteiten vormt, te verkennen (Willig 2013: 130). Foucault (1990) deed dit in drie volumes van *The History of Sexuality*, waarin hij een discours van (onderdrukte) seksualiteit in de Westerse maatschappij in de context van de 17e tot mid-20e eeuw analyseerde. Via deze manier vormde hij de basis van het idee dat seksualiteit in de toekomst volledig vrij kan zijn, doordat hij morele systemen in het verleden aantoonbaar kon afwijzen. Hoewel zo een historische analyse een interessante opgave kan zijn om de evolutie van een discours in kaart te brengen, past de grootte van die taak niet in het kader van deze thesis. Dat wilt echter niet zeggen dat in dit onderzoek de context van discours genegeerd zal gaan worden. Het is namelijk bij FDA van belang om discours, relaties van discours, onderhandelingen van discours en uitdagingen van discours te begrijpen als constructies die op hun beurt “*make available certain ways-of-seeing the world and certain ways-of-being in the world*” (Willig 2013: 130). Die manieren om de wereld te zien en om in de wereld te zijn, is afhankelijk van de context waarin iemand zich begeeft.

FDA gebruikt de term discours “als aanduiding van het *geheel* van sociale regels en sociale praktijken via welke een specifiek systeem van betekenissen (‘kennisobjecten’) geproduceerd wordt” (Van den Berg 2004: 32, nadruk op ‘geheel’ door mijzelf gelegd). Om discours te zien als het geheel van sociale praktijken, wordt discours dus in principe gezien als iets allesomvattends dat invloed heeft op specifieke sociale relaties. Dit gepresenteerde onderzoek is geïnteresseerd in specifieke betekenissystemen die via taalgebruik geconstrueerd worden en die worden in het licht gehouden van bredere sociale praktijken, maar met mate. Zodoende worden geen uitspraken gedaan over sociale praktijken die buiten het domein van het onderzoek vallen (zoals bijvoorbeeld een institutioneel discours, of een kapitalistisch discours). Daar gaat een te grote geschiedenis aan vooraf. Deze afbakening, gebaseerd op James Paul Gee’s conceptuele raamwerk door Van den

Bakker “discours (met een kleine d)” genoemd (2004: 32), is een stuk gangbaarder in de onderzoekspraktijk.

Daarom zal in deze thesis niet gepretendeerd worden dat een FDA zal worden uitgevoerd, maar simpelweg een discoursanalyse die zijn inspiratie haalt uit klassieke FDA.

2.6.3. Context

Van Dijk heeft in zijn academische carrière veel aandacht besteed aan context en discours. Het benaderen van context zal in deze thesis ook voornamelijk geïnspireerd zijn op zijn werk. De context, stelt Van Dijk, is een mentale representatie (of zoals hij het noemt: een 'model') dat functioneert als de nodige link tussen sociale situaties en discours (2004: 349). Zonder context wordt het lastig om iets zinnigs over het discours te zeggen. Maar:

“This means it is not the “objective” social environment itself that influences the appropriateness of discourse, but the subjective ways language users construe, that is, analyze, understand, and represent the ongoing relevant properties of this environment”.

(Van Dijk 2015: 4)

Met andere woorden: het is niet de context van de hele sociale wereld die in discours belangrijk is, maar de specifieke relevante deeltjes van context in een bepaalde discursieve situatie. De gehele context van een sociale wereld is namelijk groot en complex; als een actor dat continue in zijn achterhoofd moet houden, dan zou het gewicht van al die informatie iemand behoorlijk verlammen. Het verbindingspunt in de context tussen discours en een communicatieve situatie, stelt Van Dijk, moet zich daarom cognitief afspelen (2015: 4). Dit zijn zowel onbewuste als bewuste keuzes van actoren om taal te gebruiken en te begrijpen.

Soms willen we echter iets breder kijken en proberen te bepalen wat de daadwerkelijke invloed van een bepaalde context is. Daarbij is het belangrijk om het relevante proces van die ‘invloed’ te expliciteren. Bovendien moet er in het achterhoofd worden gehouden dat actoren in ‘eenzelfde’ situatie ook op verschillende manieren kunnen spreken (Van Dijk 2006: 162). Anders gezegd: individuele variatie mag niet ten koste gaan van een gedeelde sociale omgeving en context. Van Dijk noemt deze relevante sociale en culturele structuren ‘macro context’ (Van Dijk 2007: 9-10).

Deze twee tactieken in het benaderen van context vormen een theoretische ondersteuning in de uitvoering van de discoursanalyse, maar zullen niet de belangrijkste focus zijn.

Contextstudies kunnen namelijk uitgebreid zijn en zijn daarmee een andere tak van sport, met een eigen analytische focus. Hoe dieper er in context wordt gedoken, des te meer de blik op discours nauwer en meer gedetailleerd wordt, en des te meer de discoursanalyse gaat lijken op conversatieanalyse. Dat is echter niet het doel van dit onderzoek.

2.7. Samenvatting

Voordat de methodologie van dit onderzoek wordt behandeld, zal hieronder eerst de belangrijkste theoretische elementen worden genoteerd.

Volgens Luhmann hebben mensen vertrouwen nodig om complexiteit in een sociale omgeving te kunnen verwerken, omdat uitkomsten van bepaalde gebeurtenissen (zowel sociaal als maatschappelijk) niet volledig bevat kunnen worden. Om de wereld overzichtelijker te maken, moet op structurele wijze keuzes worden gemaakt die de complexiteit verminderen. Dit conceptualiseert Luhmann als 'eventualiteit'. Eventualiteit heeft vertrouwen nodig en zorgt ervoor dat sociale en maatschappelijke interacties toegankelijk worden, doordat keuzes worden gemaakt en daarbij automatisch andere keuzes worden genegeerd.

Wantrouwen is de afwezigheid van een geloof in de betrouwbaarheid en/of oprechtheid van autoriteiten of individuen. In essentie zijn wan- en vertrouwen twee uitersten van elkaar, maar wantrouwen heeft meerdere strategieën nodig om complexiteit in een sociaal systeem te verminderen. Ook richt wantrouwen zich meer op het bewust uitsluiten van bepaalde keuzes, in plaats van het simpelweg maken van keuzes. Dit manifesteert zich in een cultuur van wantrouwen, waarin (de overtuiging heerst) dat 'persoon of instituut X' controle heeft over 'persoon of instituut Y'. In essentie zet een 'wantrouwend persoon' informatie opzij en kiest ervoor dat voor zichzelf buiten te sluiten en te wantrouwen. Met als gevolg dat hij complexiteit vermindert en zekerheid wint. Dit komt voort uit een ontologische onzekerheid, waar vanuit wantrouwen op zoek gaan naar de 'echte' waarheid, terwijl ze tegelijkertijd zich afzetten van de controle van anderen. Dit verschijnsel wordt ook wel 'agency panic' genoemd. Het proces van het opzijzetten van informatie bevat niet alleen wantrouwen, maar het wantrouwen is wel de basis voor het uiteindelijke vertrouwen van mensen en/of instituten die meer aansluiten op hun eigen overtuigingen en/of politieke voorkeuren.

Ondanks alle constructieverschillen tussen wan- en vertrouwen, moet er worden benadrukt dat ze dezelfde essentiële en functionele eigenschap delen: het verminderen van complexiteit.

In deze thesis worden de definities van vertrouwen en wantrouwen door Lewicki et. al geleend en gebruikt.

Vertrouwen: "*confident positive expectations regarding another's conduct*" (of naar het Nederlands vertaald: Met overtuiging *positieve* verwachtingen van het gedrag van iets of iemand anders hebben).

Wantrouwen: "*confident negative expectations regarding another's conduct*" (of naar het Nederlands vertaald: Met overtuiging *negatieve* verwachtingen van het gedrag van iets of iemand anders hebben).

Het gedrag van iets of iemand anders zien Lewicki et al. als een omvattende manier om iemand anders zijn woorden, acties, en beslissingen te benaderen. In principe hebben we hier te maken met percepties van actoren op geloofwaardig gedrag van iets of iemand anders. Vanuit die interpretaties wordt een oordeel gevormd dat van invloed is op een gevoel van wantrouwen in de media.

De geloofwaardigheid van de media wordt grotendeels bepaald door de manier waarop zij waarheid presenteren en hoe die informatie wordt gevonden. Het gevoel van ongeloofwaardigheid bij het publiek tegenover de media is een grote reden waarom bepaalde complotconstructies de kop op steken.

Factoren die de geloofwaardigheid van de media beïnvloeden komen voornamelijk voort uit twee dimensies: 'source credibility' en 'medium credibility'. *Source credibility* is de toegekende (on)geloofwaardigheid op basis van het oordeel van een nieuwsconsument betreffende de expertise en betrouwbaarheid van een nieuwsbron. *Medium credibility* is de toegekende (on)geloofwaardigheid van een mediaplatform op een institutioneel niveau, waarbij mediakanalen (en geen individuen) worden beoordeeld. Zowel *source* als *medium credibility* zijn geloofwaardigheidsoordelen die van invloed zijn op het gevoel van wantrouwen in de media.

Een vaak terugkerende factor in het wantrouwen in de media is wantrouwen in de politiek. Vaak hebben mensen die politici niet vertrouwen, de neiging om sceptisch te zijn tegenover de media. Dit komt voort uit de veronderstelling dat de media vooringenomen zijn tegenover bepaalde politieke partijen die haaks staan op hun eigen politieke voorkeuren. Dit wordt ook wel het *hostile media effect* genoemd. Hoe meer de media lijken af te staan van de politieke overtuiging van de actor, hoe waarschijnlijker het is dat hij de media (flink) wantrouwt. Vanuit deze redenering kunnen we verwachten dat complotdenkers vaak zowel de *mainstream media* als de heersende politieke macht wantrouwen.

In dit onderzoek wordt afgeweken van het gebruik van de term 'complottheorie', maar wordt de term 'complotconstructie' gebruikt. Complotconstructies worden in deze thesis benaderd als vertrekpunt in het analyseren van uitingen van wantrouwen jegens nieuwsmedia. Daarbij is de juistheid of onjuistheid van complottheorie X of Y irrelevant.

Complotconstructies opereren vanuit een sociaal veld dat te zien is als een 'complotcultuur'. Met moderniteit is de wereld steeds complexer geworden, waardoor meer wantrouwen (of vertrouwen) leidt tot meer grip op de werkelijkheid. Daarmee ontstaat de gewoonte om te wantrouwen. Er wordt beargumenteerd dat media dit proces verergeren door een rol te spelen in allerlei verwarringen, omdat zij zich vaak richten op conflicten en abnormaliteiten. Een plek om daarvan (deels) te ontsnappen en om ongestoord met elkaar in discussie te gaan, is op het vernaculaire web. Het vernaculaire web is een samenstelling van digitale terreinen waar institutionele en non-institutionele actoren online samenkomen. Het kenmerkt zich door een niet-institutionele retoriek en heeft een participatieve aard. Het vernaculaire bevat een niet-institutioneel discours dat zich los kan bewegen van het institutionele, maar het is tegelijkertijd wel afhankelijk van een institutioneel discours. Dit wordt ook wel *vernacular discourse* genoemd.

Foucaultiaanse discoursanalyse is geïnteresseerd in de constructie van subjectiviteit en in tekst als semantische entiteit. Subjectiviteit is de wijze waarop discours de manier waarop we denken en hoe we ons voelen, beïnvloedt. FDA analyseert de relaties tussen discursieve praktijken die de manieren van het zien van de wereld en het zijn in de wereld, vormen. Die manieren zijn afhankelijk van de context waarin iemand zich begeeft: de context zorgt voor de link tussen sociale situaties en discours. Dit is een cognitief proces waarbij specifieke relevante stukjes context belangrijk zijn in bepaalde discursieve situaties (en dus niet een algehele context die zowat

de hele sociale wereld duidt). Een discoursanalyse die zijn inspiratie haalt uit klassieke FDA is voor dit onderzoek een passende analysetechniek, omdat het - in tegenstelling tot andere discoursanalyses - een brede kijk op een discours van media(on)geloofwaardigheid en op sociale constructies biedt.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethoden

In deze scriptie is een dataset verzameld van 8335 tweets (inclusief retweets) geplaatst door 747 unieke accounts die verschillende uitingen van wantrouwen, scepticisme en kritiek tegenover de MH17-ramp en de media bevatten. Van die 8335 tweets zijn 5924 retweets; dat is ongeveer 70% van het totaal. Omdat bij een simpele retweet geen extra discursieve constructies toegevoegd zijn aan de originele tweet (buiten simpelweg “RT”), is de keuze gemaakt om niet alle retweets mee te nemen in het onderzoek. In de data zijn dus alle ‘gewone’ tweets plus één eventuele retweet van het X-aantal retweets per bericht, meegenomen in de analyse. Dus stel een tweet heeft 15 retweets, dan is louter de originele tweet en een retweet meegenomen in de dataset. De totale retweets per tweet zijn genoteerd in een aparte kolom.

Uiteindelijk zijn er 415 tweets geanalyseerd van 306 verschillende accounts, omdat na die 415 tweets geen nieuwe informatie meer werd aangetroffen in de data. Indien zo een verzadigingspunt is bereikt, is er genoeg reden om te concluderen dat die 415 verzamelde tweets representatief zijn voor de gehele dataset en dus voldoende zijn om een representatief kwalitatief onderzoek mee te verrichten (Fusch & Ness 2015: 1409; Sutton & Austin 2015: 228). De data zijn verzameld via de social media monitoringtool Obi4Wan. Via een discoursanalyse is gekeken naar het discours van complotconstructies en mediascepticisme in online discussies en berichten op Twitter over de MH17-ramp, zodat er geanalyseerd kan worden hoe de ongeloofwaardigheid van de media discursief is geconstrueerd. Hieruit kunnen uitspraken worden gedaan hoe dit wantrouwen in elkaar steekt en hoe het zich specifiek kan uiten.

De analyse is uitgevoerd middels een discoursanalyse in combinatie met data-interpretatieve technieken uit *computer-mediated* discoursanalyse (hieronder afgekort als CMDA). Er is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode, waarbij het coderen van discoursfragmenten zowel open, axiaal als selectief is uitgevoerd (op inductieve wijze).

Door het grondig lezen van elke tweet en op basis van de literatuur, heeft de onderzoeker de strekking van elke tweet in de *sample* kunnen interpreteren en vervolgens kunnen vormgeven tot een ‘optimale’ codeset. Dit is wat Mayring ‘evolutionary coding’ noemt (2002: 120), omdat de codes vanuit theoretische overwegingen zijn geëvolueerd in een operationele codelijst die op empirische data gebaseerd is. Daarbij is gekeken naar de frequentie van bepaalde uitingen, naar de samenhang tussen bepaalde uitingen en naar eventuele impliciete uitspraken. De codes zijn opgesteld met als doel om grip te krijgen op *hoe* de accounts hun uitingen naar buiten brengen, maar ook om uiteindelijk in kaart te brengen wat voor discursieve thema’s er in de data schuilen. Discursieve thema’s zijn “*patterns within talk with specific rhetorical and ideological purposes*” (Moran & Lee 2018: 232). Het doel van het in kaart brengen van een discursief thema is “[to] a) identify the content of the data, b) reduce redundancy, and c) group data into representative categories that articulate or describe a particular social phenomenon” (Aguinaldo 2012: 769). Het vinden van een discursief thema is van belang voor dit onderzoek, omdat het een vertrekpunt biedt om de discoursanalyse uit te gaan voeren. Doordat op Twitter maar een gelimiteerd aantal tekens kan worden gebruikt, is er per tweet niet genoeg vlees aan het bot om een diepgaande discoursanalyse uit te voeren; al die tweets zijn geen samenhangende tekst. Echter, door tweets te

scharen onder een thema dat de meest relevante en samenhangende uitingen representeert, ontstaat er een overzichtelijke structuur van waaruit de analyse kan worden uitgevoerd. Wegens beperkingen van deze scriptie is ervoor gekozen om van de gevonden discursieve thema's, het meest toonaangevende thema te analyseren. In een vervolgonderzoek zou het relevant zijn om de overige discursieve thema's te onderzoeken. Alle schema's die alle codes bevatten, zijn te zien in de bijlage.

Om het onderzoek uit te voeren, is een stappenplan opgezet dat geïnspireerd is op het stappenplan dat Willig opstelde (2013: 131-133) om FDA uit te voeren. Het is van belang om te onderstrepen dat alle data in het onderzoek geïnterpreteerd en geanalyseerd zijn op basis van patronen die in het discursieve thema gevonden zijn. Dat betekent dat niet alle conclusies die getrokken zijn, ook daadwerkelijk van toepassing zijn op elke Twitteraar in de dataset.

3.1. Discoursanalyse en computer-mediated discoursanalyse

De discoursanalyse die wordt uitgevoerd zal in samenwerking zijn met CMDA, omdat berichten op Twitter andere manieren van uitingen bevatten, in een digitaal veld, die soms andere strategieën nodig hebben om het te kunnen interpreteren; dit in tegenstelling tot 'regulier' taalgebruik in bijvoorbeeld kranten. Zo wordt op Twitter gebruikt gemaakt van hashtags, worden afkortingen gebruikt zoals 'RT' (retweet), wordt weinig interpunctie gebruikt, worden emoticons ingezet en komen ook taalfouten regelmatig voor. CMDA wordt onder andere gevormd door de technologische kenmerken van computer-gemedieerde communicatiesystemen (Herring 2004: 342) en dat komt goed van pas bij het coderen en interpreteren van bepaalde symbolen, regels en structuren van de verzamelde tweets in het onderzoekscorpus. Twee voorbeelden ondersteunen dit punt: inzet van emoticons en retweets als reactievorm.

Een emoticon is relevant om mee te nemen in de analyse, omdat het *"imparts a metamessage of playfulness or non-seriousness, and it may function as a signal that the act it is associated with is non-bona fide"* (Herring & Androutsopoulos 2015: 134). 'Non-bona fide' is bijvoorbeeld iets humoristisch, sarcastisch of ironisch (ibid.). Een zin kan bijvoorbeeld een heel andere lading krijgen als die wordt afgesloten met een knipoog-emoticon. Zo stelt ook Zappavigna: *"Emoticons can be seen as a form of discourse marker, produced in text as they are needed to aid in interpersonal negotiation"* (2012: 72). In principe zijn emoticons te zien als een taalhandeling, maar dan zonder taal. CMDA speelt een rol in het helpen kenbaar maken van dit soort illocuties.

Een ander voorbeeld is een retweet. Een retweet kan via CMDA geïnterpreteerd worden als een manier om de illusie te wekken dat een conversationele uitwisseling plaatsvindt (Severinson Eklundh 2010, in Herring & Androutsopoulos 2015: 136), doordat een account op Twitter vervolgens *zelf* een bericht maakt van de tweet van een ander. Zo een retweet fungeert dan als een soort context waarop het account zijn eigen reactie baseert. Ook kan een retweet gezien worden als een uiting van waarde. Doordat de retweeter de woorden van iemand anders opvallend vindt, als relevant beschouwt en de moeite waard vindt om te verspreiden, neemt hij publiekelijk een positie in die hij belangrijk vindt om te delen met zijn netwerk (Zappavigna 2012: 36). CMDA helpt afgekapte en herschikte elementen, en asynchrone fragmenten van zinnen, zoals retweets, te begrijpen als nieuwe structuren van discours (Herring & Androutsopoulos 2015:

132-133). CMDA kan dus worden gebruikt als duiding en als handvat om te kunnen navigeren door discursieve constructies in het domein van Twitter.

Kort gezegd is dit de aanpak: CMDA helpt met het begrijpen van bepaalde taalhandelingen op Twitter, het vinden van discursieve thema's helpt de onderzochte data te organiseren en de op FDA geïnspireerde discoursanalyse is de theoretische basis waaruit de data ontleed en vervolgens geïnterpreteerd wordt. De resultaten worden getoetst aan de hand van Luhmanns notie van wan- en vertrouwen in de discussie. Het combineren van discoursanalyses is niet ongewoon en wordt door meerdere academici in de literatuur gesteund (Edley & Wetherell 2001; Riley 2002; Willot & Griffin 1997, in Riley et al. 2010: 447).

3.2. Een stappenplan

Zoals hierboven meermaals vermeld is, komt de discoursanalyse in dit onderzoek het meest overeen met FDA. Daarom is de methodologie van deze discoursanalyse geïnspireerd op het stappenplan van Willig dat zij opstelde om goed een FDA te kunnen uitvoeren.

Het is belangrijk om te vermelden dat stap 5 van het stappenplan slechts tot een bepaalde hoogte zal worden nagevolgd in de analyse. Deze stap heeft namelijk het doel om uiteindelijk een discours van algemene en alomvattende sociale processen te duiden. Zoals eerder beargumenteerd, zal de verkenning van een 'te' groot maatschappelijk heersend discours (dat zichzelf legitimeert en in stand houdt) teveel afleiden van specifieke betekenisystemen van wantrouwende actoren en complotdenkers. Brede sociale praktijken worden wel behandeld, maar in zekere mate. Zo blijft de focus behouden en blijft het onderzoek in de huidige vorm haalbaar.

Het stappenplan dat Willig (2013) opstelde, ziet er als volgt uit:

1. **'Discursive constructions'**: zoeken en opschrijven van de discursieve constructies in de data.
2. **'Discourses'**: de discursieve constructies positioneren in meerdere discourses.
3. **'Action orientation'**: vaststellen wat de functionele doeleinden van de discursieve constructies zijn in de tekst.
4. **'Positionings'**: Het vaststellen van de posities van de actor(en) en hun rol in het discours.
5. **'Practice'**: De relatie verkennen tussen discours en bredere sociale praktijken.
6. **'Subjectivity'**: De relatie tussen discours en subjectiviteit verkennen.

Dit stappenplan zal worden geadopteerd in dit onderzoek, met hier en daar een aanpassing. Wat die aanpassingen zijn, zal hieronder per stap worden weergegeven. Ook zal de functie en werkwijze van elke stap kort worden toegelicht. Willigs stappen zijn in het Nederlands vertaald.

1. Discursieve constructies

Deze stap heeft als doel alle relevante discursieve constructies op te sporen in de data. Vanuit de gevonden thema's kan worden opgemaakt wat de prominente discursieve objecten zijn in de uitingen en vervolgens wordt geanalyseerd wat voor discursieve constructies zo een discursief object bevat. Het is belangrijk om niet alleen op zoek te gaan naar trefwoorden, maar om ook

impliciete en expliciete referenties mee te nemen (Willig 2013: 131). Willig geeft het voorbeeld (ibid.) dat iemand kan spreken over de terminale ziekte van een familielid zonder het daadwerkelijk te noemen. Referenties naar bijvoorbeeld 'het' of 'deze vreselijke situatie' construeren dan de terminale ziekte als een onbespreekbaar ding. Het is belangrijk om dit soort constructies niet over het hoofd te zien, omdat ook hierin betekenisgevingsprocessen te vinden zijn waar de gebruikers zich niet altijd bewust van zijn (Van den Berg 2004: 31). Nadat er vanuit het meest prominente discursieve thema is opgemaakt wat de discursieve objecten in de uitingen zijn, wordt geanalyseerd wat voor discursieve constructies zo een discursief object bevat. Hierop volgend zal de rest van het stappenplan worden uitgevoerd.

CMDA komt van pas doordat het helpt de impliciete en expliciete opmerkingen via taalhandelingen, hashtags, retweets en/of emoticons af te kaderen, omdat ook die factoren in de tekst discursieve constructies kan bevatten. Hierdoor worden (internet)symbolen en structuren van taal, die van significante waarde kunnen zijn voor de aard van een uiting op Twitter, op een gefundeerde wijze meegenomen in de discoursanalyse.

2. Discoursen

In deze stap worden veelvoorkomende discursieve constructies opnieuw in de data bezocht. Vervolgens worden deze discursieve constructies in het licht gehouden van meerdere discoursen. Construeren actoren bepaalde discursieve tekstobjecten op verschillende manieren? Of zijn er overeenkomsten? En wat voor rol spelen discoursen hierin?

Om dit te illustreren benoem ik het voorbeeld dat Willig geeft van een vrouw die wordt geïnterviewd over haar ervaring met haar man die kanker heeft (2013: 132). In een en dezelfde tekst kan ze bijvoorbeeld spreken vanuit een medisch discours (over het proces van diagnose en behandeling), een psychologisch discours ('hij wist dat roken ongezond was, maar hij steekt altijd zijn kop in het zand') en een romantisch discours (een beschrijving over hoe zij en haar man de kracht vinden om hier samen voor te vechten). Via deze stap wordt een begin gemaakt in het verkennen van de structuur van de tekst en wat voor discoursen bepaalde discursieve uitingen voort kan brengen.

3. Actie georiënteerd

Nadat meerdere discoursen in discursieve constructies zijn gevonden en zijn genoteerd, wordt bij deze stap bepaald (voor zover mogelijk) wat de functionele doeleinden zijn van bepaalde uitingen in de data. Wat impliceren deze uitingen voor de (interactionele) belangen van complotdenkers en (media)sceptici? Wat voegen bepaalde keuzes in de taalhandelingen toe aan het punt dat een actor probeert te maken? Deze stap in de analyse "*allows us to gain a clearer understanding of what the various constructions of the discursive object are capable of achieving within the text*" (Willig 2013: 132). Om dat te doen kan het bepalen van de (discursieve) context van nut zijn (Willig 2013: 135).

In FDA gaat deze stap diep de tekst in om op detailniveau te proberen achterliggende beweegredenen van uitingen te vinden, vanuit meerdere discoursen, maar dan voor enkele actoren. Deze stap komt het beste tot zijn recht in langere stukken tekst met actoren die veel uiten,

omdat meer uitingen logischerwijs meer taalhandelingen bevatten en daarmee ook meer functionele doeleinden kunnen hebben. Tweets daarentegen hebben een beperkt aantal tekens, waardoor minder ruimte aanwezig is voor discursieve constructies. Daarom wordt verwacht dat in de data minder uitingen per tweet of retweet te vinden zijn en dus ook minder functies van uitingen per tweet. Echter kan via een discursieve thema een stuk meer bereikt worden, omdat zo een thema een collectie van samenhangende tweets bevat waarin patronen in uitingen (en diens functionele doeleinden) kunnen worden ontdekt. Door patronen te zoeken via een grote corpus kunnen meer algemene uitspraken over de data worden gedaan en wordt ten opzichte van klassieke FDA een extra stap gezet in de analyse.

4. Positioneringen

Deze stap vergt eerst een kleine toelichting van *subject* posities. De *subject* positie (of 'onderworpen' positie) van iemand aan een discours maakt bekend "*a location for persons within the structures of rights and duties for those who use that repertoire*" (Davies & Harré 1999: 35, in Willig 2013: 132). Wat hiermee wordt bedoeld is dat discours in principe een veld van betekenis construeert dat mensen tot zich nemen en dat mensen ook aan anderen toe-eigenen. Zo wordt je 'onderworpen' aan een (al bestaand) discours en bevestig je dat discours door het te omarmen en vervolgens weer te projecteren op anderen.

Het doel van deze stap is dus om te achterhalen vanuit welke positie in een discours een Twitter-account spreekt en handelt, en wat voor implicaties dat heeft voor de manier waarop we denken en hoe we ons voelen (in datzelfde discours). Anders gezegd: in hoeverre kan de *subject* positie bijdragen aan subjectiviteit?

5. Praktijken

Het doel van deze stap is om de relatie te verkennen tussen discoursen en sociale praktijken om vervolgens in kaart te kunnen brengen wat de mogelijkheden voor actie zijn binnen de geanalyseerde discursieve constructies in de teksten (Willig 2013: 132). Doordat allerlei versies van een sociale wereld worden geconstrueerd en doordat actoren op een bepaalde manier zichzelf daarin positioneren, kan discours wat gezegd kan worden en wat gedaan kan worden, inperken (ibid.). Dat kan echter heel ver gaan.

In principe zou je kunnen zeggen dat bijvoorbeeld een 'tijddiscours' in elke vorm van sociale praktijk actoren limiteert, omdat zaken zich altijd afspelen binnen, na of op een bepaalde tijd. Immers is tijd altijd aanwezig en bovendien een sociaal construct (Merritt et. al 2010: 192; Adams 1994; of zie voor een mooi overzicht van tijdstheorieën Cipriani 2013). Discursieve praktijken zijn in die zin dus altijd en overal aanwezig en "*that make[s] it virtually impossible to think outside of them*" (Hook 2001, in Dremel & Matić 2014: 157). Deze vrij discursief-deterministische houding is een zwaktepunt van Foucault (ibid.) Zoals hierboven genoemd, wordt in deze scriptie afgeweken van onhoudbaar brede discoursen en sociale praktijken, maar wordt binnen de redelijkheid gekeken naar sociale praktijken die relevant zijn voor de discursieve constructies.

Binnen deze stap wordt ook gekeken naar (Van Dijks notie van) context. De context kan een specifieke gebeurtenis uit een nieuwsbericht zijn waar een account op reageert. Maar ook bepaalde sociale structuren kunnen een rol spelen in de context. In hoeverre kan daar iets over gezegd worden? Wanneer speelt het een rol?

6. Subjectiviteit

Deze laatste stap van de analyse is een concluderende stap die de relatie tussen discours en subjectiviteit verkent. Davies en Harré omvatten het als volgt:

“Once having taken up a particular position as one’s own, a person inevitably sees the world from the vantage point of that position and in terms of the particular images, metaphors, storylines and concepts which are made relevant within the particular discursive practice in which they are positioned.” (Davies & Harré 1999, in Willig 2013: 132)

Op dit punt van de analyse wordt zo geïnformeerd mogelijk verkend hoe het discours de manier waarop we denken, hoe we ons voelen en wat we ervaren, vanuit verschillende ingenomen *subject* posities, beïnvloedt. Bijvoorbeeld: het kan zijn dat als een man zichzelf plaatst in een discours van een mannelijke seksuele drang, dat dat discours hem niet alleen de mogelijkheid geeft om enige verantwoording voor seksuele intimidatie bij zichzelf te ontnemen, maar dat hij zich daar ook minder schuldig over voelt (Willig 2013: 133). Deze stap is het meest speculatief, omdat pogingen worden gedaan om verbanden te leggen tussen discursieve constructies en de daaruit volgende implicaties voor subjectieve ervaringen van de accounts (Willig 2013: 136). Het is lastig om iemands gevoel en mentale toestand te distilleren uit taal, daarom wordt vanuit de data gekeken naar wat waarschijnlijk is (ibid.).

Op de volgende pagina is een samenvatting van het stappenplan schematisch weergegeven, inclusief een bijgevoegde stap ‘0’: het bepalen van de discursieve thema’s.

Stappen	Het doel	Actiepunten	Aanvullende strategie
Stap 0: Discursieve thema's	Het formuleren van discursieve thema's die de meest relevante en meest voorkomende delen van de data representeren. Vervolgens het meest prominente thema uitkiezen voor de analyse.	<ul style="list-style-type: none"> - Na codering de meest voorkomende codes sorteren - Bekijken welke codes met elkaar samenhangen en welke representatief zijn 	- Inductief
Stap 1: Discursieve constructies	Alle relevante discursieve constructies op sporen in de gevonden thema's.	<ul style="list-style-type: none"> - discursief object bepalen vanuit het discursieve thema - impliciete en expliciete uitingen in achtung nemen 	<i>Computer-mediated</i> discoursanalyse als interpretatief middel. Inductief.
Stap 2: Discoursen	Discursieve constructies in het licht houden van meerdere discoursen.	<ul style="list-style-type: none"> - Revisie discursieve constructies - Discours analyseren in het kader van de discursieve constructies 	-
Stap 3: Actie georiënteerd	Patronen in functionele doeleinden van bepaalde uitingen achterhalen.	<ul style="list-style-type: none"> - Discursieve constructies interpreteren - Functionele doeleinden van uitingen per discursieve constructie naast elkaar leggen → waarde van uitingen achterhalen. 	Context benaderen via theorie Van Dijk. Zoektocht naar patronen en waarde van uitingen.
Stap 4: Positioneringen	Onderzoeken wat voor <i>subject</i> posities er zijn en in hoeverre die bijdragen aan subjectiviteit.	<ul style="list-style-type: none"> - Vondsten stap 1 en 2 herbezoeken - Projecties van discours op actoren onderzoeken - Toe-eigeningen van discours in kaart brengen - Noteren van <i>subject</i> posities. 	-
Stap 5: Praktijken	De relatie verkennen tussen discoursen en sociale praktijken om in kaart te kunnen brengen wat mogelijk is voor actie of wat als limiterend werkt.	<ul style="list-style-type: none"> - Achterhalen wat voor sociale praktijken relevant zijn bij de relevante discoursen - Onderzoeken wat het raakvlak is tussen discoursen en sociale praktijken. - Bepalen in hoeverre relaties tussen discoursen en bepaalde sociale praktijken acties van wantrouwen mogelijk maakt. 	Context benaderen door de ogen van Van Dijk. Luhmanns notie van ver- en wantrouwen gebruiken als analytisch middel.
Stap 6: Subjectiviteit	Verkennen hoe het discours de manier waarop we denken, hoe we ons voelen en wat we ervaren, vanuit verschillende ingenomen <i>subject</i> posities, beïnvloedt.	<ul style="list-style-type: none"> - Vondsten stap 2 en 4 herbezoeken - Inschatting maken hoe wantrouwende actoren zich voelen op basis van discoursen en ingenomen posities in die discoursen. 	-

3.3. Materiaalselectie

Zoals hierboven al vermeld is, zijn voor dit onderzoek 415 tweets geanalyseerd die uitingen van wantrouwen en mediascepticisme bevatten in de context van de MH17-ramp. Deze data is verzameld via Obi4Wan: een monitoringtool voor social media. Er is voor Twitter gekozen omdat in 2017 dat veruit het populairste medium was waarop gesproken werd over MH17 (Facebook is buiten deze beschouwing gelaten, omdat Obi4Wan geen toegang heeft tot alle gegevens).

Zoals het kwalitatief onderzoek betaamt, is het niet noodzakelijk om de grootte van het corpus vooraf te bepalen. Zolang een punt van verzadiging wordt bereikt doordat extra materiaal geen nieuwe informatie voor de bestaande data oplevert, kan met vertrouwen de grootte van het corpus als voldoende worden beschouwd. Het corpus is vormgegeven door meerdere vooraf bedachte zoektermen in Obi4Wan in te voeren. Alleen Nederlands- en Engelstalige tweets zijn gebruikt. De gebruikte zoektermen hebben betrekking op een of meerdere vormen van ongeloofwaardigheid, zoals ten opzichte van de media of ten opzichte van de MH17-ramp. Hier is voor gekozen omdat de onderzoeksvraag zich richt op een veld van wantrouwen en ongeloofwaardigheid. Dit betekent echter niet dat het discours zich enkel laat demarkeren door wantrouwen: wantrouwen sluit vertrouwen niet automatisch uit omdat zij niet lijnrecht tegenover elkaar staan (zoals in het theoretisch kader is behandeld). Hieronder is dat schematisch weergegeven, gerangschikt van het hoogst aantal berichten naar het laagst.

Zoekterm
(mh17 AND media)
(mh17 AND nepnieuws) OR (mh17 AND nep AND nieuws)
(mh17 AND propaganda)
(mh17 AND fakenews) OR (mh17 AND fake AND news)
(mh17 AND MSM)
(mh17 AND liegt)
(mh17 AND vertrouwen)
(mh17 AND leugen)
(mh17 AND complot)

Nadat alle data is verzameld en schematisch in Excel is ingevoerd, is een extra kolom toegevoegd aan de dataset waarin via de 'randomizer tool' voor elke tweet een willekeurig getal tussen de 0 en 1 is gegenereerd (e.g. 0,0523315278010648 voor tweet 6457). Hierna is deze kolom gerangschikt van laag naar hoog, waardoor de rest van de data op willekeurige wijze is gerangschikt en waardoor een compleet willekeurige *sample* is ontstaan. Vervolgens zijn alle retweets van accounts die geen extra tekst bij de originele tweet hebben geschreven, uit het onderzoekscorpus gehaald. Die keuze is gemaakt omdat het enige verschil van een retweet met een originele tweet,

de afkorting 'RT' en een '@ (gebruiker X)' is. Daarin zitten niet genoeg aanvullende discursieve constructies voor een discoursanalyse. Desalniettemin is het aantal retweets per tweet opgeteld en genoteerd in een aparte column, omdat het van waarde kan zijn om te zien hoeveel mensen een bepaalde tweet hebben geretweet. Het retweeten van een bepaald bericht is namelijk onderdeel van de manier waarop op Twitter gesproken wordt en dat is relevant voor dit onderzoek. Nadat de data in een willekeurige volgorde is gezet, zijn de tweets geanalyseerd totdat niets nieuws meer uit de data werd geleerd. Uiteindelijk bevat het onderzoekscorpus 415 unieke berichten, bestaande uit originele tweets, en retweets die gereduceerd zijn tot 1. Al deze tweets bevatten een waardeoordeel en/of beschuldiging, scepticisme, bepaalde evaluaties en kritiek op de media in de context van de MH17-ramp.

Ook zijn in de dataset tweets verzameld die ingaan op zaken die zich niet verhouden tot de media en daarom niet zijn meegenomen in het onderzoekscorpus. De volgende tweets zijn hierbuiten gehouden:

1. Tweets die alleen over de politiek gaan en niets te maken hebben met de media.
2. Tweets die specifiek over de Russische of Oekraïense media gaan en zich niet betrekken tot Nederlandse media.
3. Tweets die door (media)organisaties en politici zijn geschreven.
4. Tweets die alleen links of een enkele link bevatten (hieruit valt geen discours te onttrekken).
5. Tweets die te zaak-inhoudelijk zijn of verklaringen bevatten over de MH17-ramp (en dus niet genoeg zeggen over de ongeloofwaardigheid van de media of media überhaupt).
6. Tweets die niet te ontcijferen zijn of te onleesbare zinsconstructies bevatten.

Om zoveel mogelijk de privacy te waarborgen van de Twittergebruikers die deel uitmaken van het corpus, worden de gebruikersnamen geanonimiseerd. Ook al is Twitter een platform waar iedereen toegang kan krijgen tot de berichten die iemand (met het volle verstand) online zet, is het desalniettemin niet de keuze geweest van deze mensen om mee te doen aan dit onderzoek. Het is daarom belangrijk om met zoveel mogelijk respect om te gaan met de data. In het geval de onderzoeker ervan overtuigd is dat een naam van een account de positie van iemands overtuiging aangeeft, maar niet de identiteit van de persoon prijsgeeft, wordt de keuze gemaakt om die wel weer te geven.

De daadwerkelijke uitingen die deze accounts op Twitter hebben gezet, is van belang voor de onderzoeksvraag en zullen daarom niet worden afgeschermd. Twitter heeft als uitgangspunt dat tweets openbaar zijn: uit de 'regels en beleid'-pagina van Twitter is op te merken dat "iedereen [...] je Tweets [kan] bekijken en hierop [kan] reageren"⁵. Daarbij bestaat de mogelijkheid om je tweets af te schermen en door dat niet te doen, kan worden aangenomen dat de persoon in kwestie geen bezwaren heeft tegen de openbare beschikbaarheid van diens tweets. De onderzoeker is daarom overtuigd dat geen ethische grenzen met deze thesis worden overschreden.

---

⁵ Twitter Regels en Beleid (z.d.-b). Geraadpleegd op 16 augustus 2018, van <https://help.twitter.com/nl/rules-and-policies#general-policies>

Ook moet worden onderstreept dat in dit onderzoek, en in mijn rol als onderzoeker, er sprake is van interpretatie en ik als onderzoeker op geen enkele wijze zal ik beweren dat ik volledig vrij ben van bevoordeling of vooringenomenheid. Ook ik ben gevormd door en maak onderdeel van maatschappelijke en sociale constructies en ook ik (re)produceer discours. Ik erken hierbij mijn onvermijdelijke vooringenomenheid, echter streef ik als onderzoeker er naar om die vooringenomenheid zoveel mogelijk te elimineren.

Hoofdstuk 4 Resultaten

Uit de data zijn drie duidelijke discursieve thema's gedistilleerd. Die thema's zijn: 1) *mainstream media* als propaganda-instrument, 2) beoordelingen van competentie van (alternatieve) media, en 3) verdenkingen van (politieke) samenzweringen. Het eerste thema '*mainstream media* als propaganda-instrument', is veruit het grootste thema. Ongeveer 66% van de dataset is daarnaar te herleiden. Omwille de grootte, maar ook omdat veel van wat in de pagina's hierboven beschreven wordt in dit onderwerp lijkt terug te komen, zal dit onderzoek zich vervolgens enkel richten op de analyse van dit thema. De andere twee discursieve thema's zouden in een vervolgonderzoek verder geanalyseerd kunnen worden.

De tweets in dit thema zijn door Willigs stappenplan gehaald en worden hieronder in afzonderlijke paragrafen opgesteld. De resultaten zijn opgemaakt uit een analyse van het discours, met soms wat geciteerde tweets die als voorbeeld dienen van bepaalde gevonden discursieve constructies. Deze tweets werken verhelderend en illustratief voor bepaalde delen van de analyse.

De dominante tendens welke volgt uit de data, is dat reguliere media (ook wel met een cynische ondertoon '*mainstream media*' of afgekort 'MSM' genoemd) ingezet wordt, of zichzelf inzetten, als propaganda-instrument voor de overheid. Accounts schrijven veelvuldig over hun vermoedens - of soms over hun absolute overtuiging - dat traditionele mediaorganisaties propaganda verspreiden ten gunste van de overheid. Uitingen van vermoedens dat mediaorganisaties hun publiek (moedwillig) blootstellen aan propaganda worden zelden op hele willekeurige momenten gedeeld, maar lijken vaak reacties te zijn op specifieke gebeurtenissen (in het nieuws). Over deze specifieke nieuwsgebeurtenissen worden vaak alternatieve media en burgerjournalisten aangehaald als geloofwaardige bronnen. Deze alternatieve media bieden vaak een narratief dat haaks staat op de berichtgeving van reguliere nieuwsmedia. Onder 'alternatieve media' wordt verstaan: burgerjournalisten, specifieke MH17-blogs, maatschappijkritische blogs en andere mediaorganisaties die inhoudelijk qua berichtgeving over MH17 significant afwijken van de gevestigde media.

Verklaringen voor de vermoedens dat MSM propaganda verspreiden, zijn zeer uiteenlopend, maar zijn vooral niet van groot belang voor deze thesis. Hieronder volgt de discoursanalyse van dit thema aan de hand van Willigs FDA-stappenplan.

4.1. Discursieve constructies

De twee meest nadrukkelijk aanwezige discursieve objecten in dit thema zijn 'de media' en 'de overheid'. Omdat in dit eerste thema het vooral gaat over de overtuiging van bepaalde Twitter-accounts dat reguliere (nieuws)media zich lenen als een propaganda-instrument van de overheid, is 'de media' in dit geval het lijdend voorwerp. Daarom (ook gezien de hoofdvraag van deze thesis) is het relevant om in deze analyse alleen te bekijken hoe 'de media' via taal wordt geconstrueerd.

Daarbij is het belangrijk om te vermelden dat onder ‘de media’ als discursief object, ‘reguliere nieuwsmedia’ wordt verstaan⁶.

In de data wordt ‘de media’ beschouwd op zeventien verschillende manieren. Al deze referenties naar ‘de media’ worden samengebracht, waaruit vervolgens concreter kan worden geformuleerd hoe ‘de media’ als discursief object geconstrueerd wordt. Dan volgen hieronder die zeventien referenties.

‘De media’ wordt beschouwd als gekleurde misleiding⁷, als iets dat overwegend links is⁸, als iets dat een maatschappelijke rol (te spelen) heeft⁹, als iets dat een machtspositie inneemt¹⁰, als iets dat leugenachtige informatie publiceert¹¹, als iets dat informatie achterhoudt¹², als iets dat informatie vergaart via (onbetrouwbare) bronnen¹³, als iets dat geconsumeerd moet worden¹⁴, als iets dat over nieuws schrijft¹⁵, als iets dat in dienst staat van de overheid¹⁶, als iets dat bekritiseerd kan worden¹⁷, als iets dat beslissingen kan rectificeren¹⁸, als iets dat in twijfel getrokken kan worden¹⁹, als iets dat een reputatie heeft²⁰, als iets dat je een plek in de maatschappij laat innemen²¹, als iets dat suggestief en speculatief nieuws deelt²² en als iets dat selectief nieuws belicht²³.

Deze zeventien referenties naar ‘de media’ komen terug in drie manieren waarop ‘de media’ geconstrueerd kan worden: (1) als een machthebbend instituut dat misleidende, onjuiste en onvolledige informatie publiceert, in het belang van de overheid. ‘De media’ wordt verder geconstrueerd als (2) een vooringenomen collectief dat consequent de publieke afspraak niet nakomt - zijnde: het vertegenwoordigen van het publieke belang en de waarheid. Ook wordt ‘de media’ geconstrueerd als (3) een arena waarin informatie circuleert die door de actor bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden. In alledrie de constructies is de ‘dienende’ houding die de media hebben tegenover de overheid, een belangrijk onderdeel van hoe de media discursief geconstrueerd wordt.

---

⁶ Een kleine kanttekening: als ‘de media’ tussen aanhalingstekens staat, dan wordt het beschouwd als een discursief object. Omdat een discursief object enkelvoud is, wordt het grammaticaal gezien dus ook als een enkelvoudig zelfstandig naamwoord beschouwd.

⁷ Tweet 8, 17, 35, 75, 395

⁸ Tweet 154, 334

⁹ Tweet 42, 176, 281

¹⁰ Tweet 62, 209, 281

¹¹ Tweet 5, 10, 192, 194

¹² Tweet 14, 123, 132, 308

¹³ Tweet 8, 19, 75, 154

¹⁴ Tweet 32, 148, 266

¹⁵ Tweet 193

¹⁶ Tweet 17, 96, 178

¹⁷ Tweet 19, 113, 266

¹⁸ Tweet 17, 50, 404

¹⁹ Tweet 117, 151

²⁰ Tweet 30, 147, 192

²¹ Tweet 160, 242, 264

²² Tweet 31, 97, 334, 351

²³ Tweet 16, 106, 128

4.2. Discoursen

De tweets die in dit discursieve thema vallen, construeren 'de media' hoofdzakelijk op drie manieren. De eerste manier is als een machthebbend instituut dat misleidende, onjuiste en onvolledige informatie distribueert ten gunste van de belangen van de overheid. Een 'machthebbende positie', omdat (vrij expliciet) media als een gevestigd collectief wordt beschouwd dat in 'het team' van de overheid zit ('[...] *titanenstrijd tussen partijkartel en gevestigde media enerzijds en @GeenStijl en een onafhankelijke parlementariër anderzijds*', tweet 281 op de volgende pagina), maar ook omdat het de mogelijkheid heeft om via nieuwsartikelen (of andere middelen) de publieke opinie te sturen ('[...] *nu alvast burgers inpeperen met artikelen over 'nepnieuws' zodat ze straks kunnen zeggen: Zie je: is Nepnieuws!*', tweet 260 op de volgende pagina).

Tweet 281

Tweet 260

Informatie vanuit 'de media' blijkt geconstrueerd te worden als iets dat misleidt, onjuist is en onvolledig is, omdat de nieuwspartij die de informatie levert onafhankelijk moet overkomen/zijn in de ogen van het account ('[...] *Het kabinet vraagt en NPORTL, Dagbladpers draait.24/7 Leugens.*', tweet 8 en '[...] *gaan we weer.... propaganda.... He #Rutte..jouw opdracht ?? SMERIG !*', tweet 75). Als de nieuwspartij niet onafhankelijk lijkt te zijn, dan heerst bij de accounts een gevoel dat de publieke opinie wordt gestuurd in plaats van dat het publiek de kans krijgt zelf een opinie te vormen op basis van feiten.

Tweet 8

Tweet 75

De tweede manier waarop ‘de media’ in dit thema discursief geconstrueerd wordt, is als een vooringenomen collectief dat niet het publieke belang en de waarheid vertegenwoordigt, maar de belangen van de overheid vertegenwoordigt (*[...] MSM heeft heel NEDERLAND laten zien. Nu ,dat ze in dienst zijn van politieke elite club. Niks onafhankelijke journalisten.*’, tweet 178 op de volgende pagina). Hier worden de media beoordeeld op de wijze waarop zij de afspraak wel of niet nakomen om de waarheid te presenteren (als *gatekeeper*) en of zij de zittende macht kritisch bevragen (als *watchdog*). Vooringenomenheid van de media jegens de zittende macht is daarbij een bewijs dat de afspraak niet is nagekomen (*‘Jaja de media MOETEN van deze regering dit “nieuws” [...] gedwongen brengen om Ruttes doofpot mbt MH17 dicht te houden*’, tweet 378 op de volgende pagina).

Tweet 378

Tweet 178

De derde manier waarop ‘de media’ discursief geconstrueerd wordt, is als een arena waarin informatie circuleert die door de actor bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden. Gegeven informatie vanuit een MSM-kanaal wordt geconstrueerd als informatie die (bijna zonder uitzondering) onder een vergrootglas moet worden gelegd, omdat die informatie waarschijnlijk ‘vervuild’ is door de vooringenomenheid van het desbetreffende mediakanaal (*‘Suggestief [...] Goebels zou trots op @trouw zijn geweest #propaganda ...’* tweet 97). In deze beoordeling van informatie zit een keuze voor wantrouwen verstopt: doordat ‘de media’ zodanig bevroegd wordt door het account, neemt vervolgens het account een bepaalde positie in de maatschappij in (zie de uitspraak van tweet 242 *‘Een [...] gevaar [...] is [...] media’*, met als sleutelwoord ‘is’ dat in dit geval op evidentie duidt).

Tweet 97

Tweet 242

Nu deze drie discursieve constructies van 'de media' in dit thema zijn belicht, kunnen vervolgens deze constructies geplaatst worden in bredere discoursen omtrent (nieuws)media. In de analyse wordt gesproken binnen de context van het discursieve thema en vanuit hoe 'de media' discursief geconstrueerd is. Hierbij moet onderstreept worden dat de onderzoeker geen stelling inneemt, maar dat hij de data zo objectief mogelijk interpreteert vanuit hoe het discours in de data beschreven is.

De constructie van de media als 'een instituut dat misleidende informatie distribueert ten gunste van de belangen van de overheid', weerklinkt een manipulatie-discours. Actoren krijgen onvolledige informatie voor de kiezen die hintt naar een waarheid die op het eerste gezicht geloofwaardig oogt, maar uiteindelijk te oppervlakkig blijkt. Anders gezegd: doordat reguliere nieuwsmedia actoren afleiden met bepaalde flarden van informatie, houden ze daarmee de nieuwsconsument blind voor de meer volledige en gelaagde waarheid. Iets dat gekleurde misleiding verspreidt ten koste van mensen en vervolgens daarmee bepaalde politici in de kaart speelt, kan worden geïnterpreteerd als bedrog en/of manipulatie. Een gevoel van bedrog bij de actor wordt onderstreept door asymmetrische verhoudingen tussen de spreker (een machthebbend instituut) en de ontvanger (de burger) in sociaal-hiërarchische posities. Het idee dat hieraan ten grondslag ligt, is dat "*manipulation exploits these forms of social asymmetry and the associated imbalance in the relations of power and domination in favour of the manipulator*" (Maillat & Oswald 2009: 358). Door de media te zien vanuit een manipulatie-discours, ontstaat een beeld van 'de media' als iets dat de waarheid versluiert. Als iets dat vanuit bepaalde en/of andermans belangen spreekt. Als iets dat door middel van listige strategieën zijn vooringenomen positie verborgen houdt. Met voorbedachte raad liegt en bedriegt. Vanuit dit beeld ontstaat een versie van de media waarin media zich vaak bewegen tussen belangen in, ten koste van de waarheid en ten koste van de nieuwsconsumenten.

De constructie van de media als 'een collectief dat niet de waarheid en het publieke belang vertegenwoordigt, maar die van de overheid', komt voort uit een democratisch discours. 'De media' wordt hier niet zozeer geconstrueerd als een manipulatieve entiteit, maar als een ontoegankelijk en onaangenaam collectief van organisaties dat alleen een platform biedt voor het verhaal van (bepaalde) politici. Hierbij wordt de actor op meerdere vlakken buitenspel gezet: de media omzeilen de 'stem' van de bevolking, de media representeren niet de politieke overtuigingen van een groot deel van de bevolking, de media gaan niet op zoek naar de waarheid (en dus de echte daders van de MH17-ramp), en de media controleren niet de zittende macht. Vanuit de media ontstaat een eenzijdig politiek geluid, dat ten koste gaat van hun eigen geloofwaardigheid.

De media als 'een arena waarin informatie bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden' resonanceert met een cynisch discours. Reguliere nieuwsmedia en het nieuws dat zij produceren, wordt geconstrueerd als iets dat *gecontroleerd* moet worden. De slechte reputatie van media, zoals hun gebrek aan feitelijkheid, expertise en hun vooringenomenheid zou dit illustreren. Een heersend sentiment van scepticisme, wegens de hiervoor genoemde redenen, impliceert dat een zeer kritische houding tegenover wat reguliere media publiceren door de actor wordt aangenomen. Vertoningen van corruptie (zoals het verspreiden van propaganda en het verbloemen van 'de waarheid' ten gunste van de overheid) en van irrationaliteit (zoals speculatieve

berichtgeving) bij de media, faciliteren vervolgens dit cynisme. Hier vanuit ontstaat een versie van de media waarin media bedrieglijke informatie verspreiden die de werkelijkheid vertroebelt en die vervolgens bekritiseerd moet worden om zodoende de 'echte waarheid' boven water te halen.

4.3. Actie georiënteerd

Door naar de discursieve context te kijken waar de drie verschillende constructies van de media uit zijn opgemaakt, kan meer inzicht verkregen worden over de functionele doeleinden van uitingen in dit thema. Wat leren we van de keuzes van taal bij de accounts? Wat voor waarde wordt toegekend aan bepaalde uitingen over de media en wat betekent dat vervolgens voor de sprekers?

Het deel in de data waaruit 'de media' geconstrueerd wordt als 'een machthebbend instituut dat in het belang van de overheid misleidende informatie publiceert', is niet ontstaan vanuit een enkele context. Dat maakt de analyse in deze stap lastig, doordat deze thesis beperkingen kent. Wat daarentegen wel kan worden genoteerd is dat de discursieve constructie van de media als instituut die misleidende informatie verspreidt, vaak vanuit hetzelfde vertrekpunt geconstrueerd wordt. Namelijk de reactie van de actor op een nieuwsbericht dat als ongeloofwaardig wordt gezien omdat het haaks staat op het door hem/haar geloofde narratief (bijvoorbeeld: Rusland heeft MH17 niet neergehaald, maar X wel). Het gebruik van de discursieve constructie van de media als een instituut dat onjuiste en misleidende informatie verspreidt, kan in deze context gezien worden als een manier waarop accounts nadruk leggen op de niet onafhankelijke aard van reguliere nieuwsmedia. Wat als foutieve of onvolledige informatie wordt geïnterpreteerd, krijgt dus een nieuwe lading: informatie die niet juist is, is met voorbedachte raad niet juist.

Tweet 233

“RT @DiepHollands: Weer een leugen, want de BUK-RAKET ligt al sinds 22 Februari in Gilze-Rijen. Hoe tegenstrijdig zijn diverse krantenberichten. #MH17 @ADnl <https://t.co/nzWthuNzeM> QUOTE @ADnl: Nederlandse militairen brengen Buk-raket van Georgië naar Nederland als bewijsmateriaal MH17 <https://t.co/ejuNFkfh22>" (datum: 17/10/2017)

Tweet 152

In tweet 233 wordt geschreven dat CDA'er Pieter Omtzigt van het MH17-dossier is gehaald. Dit heeft vervolgens de indruk gewekt dat het NRC, door middel van het publiceren van een speculatief nieuwsartikel (*[...] suggestieve insinuaties*), daarbij een vinger in de pap heeft gehad. Misleidende informatie (vanuit een suggestief artikel) is hierbij het bewijs dat media niet onafhankelijk zijn, omdat het heeft geleid tot (voor de actor) ongewenste politieke verschuivingen en een ongewenst behoud van de heersende macht. Hetzelfde kunnen we bij tweet 152 (die inmiddels van Twitter afgehaald is) constateren: door tegenstrijdigheden in berichtgeving (wat niet strookt met een ander 'geloofwaardiger' narratief) is er sprake van doelbewust leugens

verspreiden door het AD. In de context van een narratief dat geloofwaardig is en een narratief van de media dat vervolgens haaks daarop staat, ontstaat een situatie waarin verklaringen voor dit voorval worden gezocht door de accounts. Waarom prediken de media het een en vertellen alternatieve media een ander verhaal? In het geval dat volgens een account de media 'voor de zoveelste keer' ongeloofwaardige informatie verspreiden, wordt de balans opgemaakt en blijkt hij ervoor te kiezen om te wantrouwen ('*Het zoveelste bewijs dat...*', tweet 233 en '*Weer een leugen...*', tweet 152). De constructie van de media 'als een instituut dat met voorbedachte raad misleidende informatie verspreidt', vestigt de aandacht op de media als een niet-onafhankelijke partij. Wat daaraan ten grondslag ligt is de keuze om te wantrouwen en het gebruik van een manipulatie-discours op basis van ongeloofwaardige informatie die de media herhaaldelijk publiceren.

Het deel in de data waaruit 'de media' geconstrueerd wordt als 'een vooringenomen collectief dat niet het publieke belang en de waarheid vertegenwoordigt' komt voort uit het gevoel van de actor dat de manier waarop zij overtuigd zijn dat de MH17-ramp is verlopen, doelbewust niet gerepresenteerd wordt in de media. Het functionele doel om de media op deze manier te construeren, is om te beargumenteren dat media hun positie gebruiken om alternatieve feiten te presenteren en om te laten zien dat media niet geïnteresseerd zijn in het achterhalen van de waarheid. Deze constructie van 'de media' wordt vaak opgevolgd met veel kritiek, tegenargumenten en allerlei beschuldigingen vanuit het wantrouwende publiek, om zo een tegengeluid te geven aan (voor de actor) ongeloofwaardige berichtgeving. Dat tegengeluid gaat vaak gepaard met bijgeleverde bronnen uit alternatieve media (die wel te vertrouwen zijn en die wel volledig lijken te zijn in hun berichtgeving).

Tweet 149

Tweet 305

Bij de noodzaak om een tegengeluid te bieden en daarbij alternatieve bronnen te vermelden, is een overtuigend wantrouwend sentiment te zien. In tweet 149 gebruikt de schrijver van de tekst het woord *'voorschotelde'* zonder daar nuance of een bijwoord als 'soms', 'vaak' of 'nauwelijks' bij te vermelden. Hier kan geïnterpreteerd worden dat de schrijver, door een oplossing te bieden voor een probleem, de media en de politiek ziet als organisaties die per definitie iets voorschotelten dat niet deugt. Door "DENK NA en oordeel zelf" erbij te vermelden, probeert de schrijver de lezer dwingend te overtuigen van zijn perceptie op de media en de politiek - dat is mede te zien door het gebruik van gebiedende wijs en door 'DENK NA' in hoofdletters uit te schrijven. Doordat de media en de politiek bestempeld worden als corrupt (en daarbij dus als probleem), maken accounts de keuze om te wantrouwen. Zo zou er gesteld kunnen worden dat het brongebruik dus al de gemaakte keuze om te wantrouwen, bevestigt. Hetzelfde zou gezegd kunnen worden bij tweet 305: door vrij dysfemistisch taalgebruik zoals *'pompte de NRC [...] nepnieuws'* te gebruiken, hint de schrijver naar zijn wantrouwende houding tegenover de media en verwijst hij vervolgens naar een alternatieve mediaorganisatie als bron om zodoende de lezer te overtuigen van een ander en geloofwaardiger narratief.

Het deel in de data waaruit 'de media' geconstrueerd wordt als 'een arena waarin informatie bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden', is tot stand gekomen doordat verspreide informatie door MSM niet strookt met wat mensen als 'echt waar' achten. Hierdoor ontstaat een onzekerheid over, en een bepaalde complexiteit van, de wereld waar vervolgens men zich tegen verzet. Vanuit een cynisch discours bestaat er geen mogelijkheid dat berichtgeving van reguliere media iets is dat vertrouwd kan worden. Ook de pogingen van reguliere media om fatsoenlijke nieuwsberichten te publiceren door onder andere (meerdere) bronnen te vermelden, zijn tevergeefs wegens hun al aangetaste reputatie. Hoe de Twitter-accounts in de data deze media interpreteren wijst erop dat hier sprake is van een lage *'medium credibility'*, waarin duidelijk te zien is dat heel veel nieuwsberichten die uit de koker komen van reguliere nieuwsmedia met vrijwel volledige zekerheid als ongeloofwaardig bestempeld kan worden. Dit is bijvoorbeeld duidelijk te zien bij tweet 377 (die inmiddels verwijderd is). Het gebruik van het verkleinwoord *'#MH17 rapportjes'* kan worden geïnterpreteerd als een manier om de geloofwaardigheid van de bron aan de kant te schuiven, omdat het als iets minder significant beschouwd wordt. De beeldspraak is: iets dat klein(er dan jij) is, is minder significant (dan jij). Dit wordt vervolgens versterkt door het brongebruik te betwijfelen via het volgende: *'door Atlantic Council (NAVO) gesponsorde Bellingcat (zonder die cruciale achtergrond te noemen)'*.

"RT @Niemandsknegt: Reguliere media komt weer met #MH17 rapportjes van door Atlantic Council (NAVO) gesponsorde Bellingcat (zonder die cruciale achtergrond te noemen)... terwijl zgn. keiharde bewijs VS nog steeds op de plank ligt..." (Datum: 8/12/2017)
(Retweets: 31)

Tweet 377

4.4. Positioneringen

Vanuit welke posities spreken en handelen accounts in een discours? Hoe worden actoren en hun uitingen gevormd in het heersende discours? En hoe projecteren zij dat vervolgens weer naar buiten toe?

De constructie van 'de media' als 'een machthebbend instituut dat in het belang van de overheid misleidende informatie publiceert', positioneert de onderzochte Twitteraars als (volhardende) cynici. Doordat zij nieuws van zowel MSM als alternatieve media (waaronder burgerjournalisten) consumeren en doordat die ten opzichte van elkaar tegenstrijdige berichten publiceren, is bij hen waarheidsverwarring ontstaan. Vanuit die waarheidsverwarring wordt de balans opgemaakt: wie is er te vertrouwen en wie niet? En vervolgens: wie liegt er dan en wie niet? Door de media te beschouwen vanuit een manipulatie-discours, maar ook wegens redenen die niet specifiek zichtbaar zijn in de data, hebben de accounts de keuze gemaakt om MSM niet te vertrouwen en alternatieve media wel te vertrouwen. Immers zijn volgens veel van de Twitteraars uit de dataset, de MSM onderdeel van de gevestigde orde en manipuleren zij nieuwsconsumenten ten faveure van de overheid - dit is meermaals expliciet in de data vermeld. Maar doordat zij onderdeel zijn van een wereld waar 'gangbaar' nieuws voornamelijk van reguliere media komt, worden actoren continue geconfronteerd met hun 'misleidende informatie'. Hierdoor groeit het cynisme en ontstaat bij deze individuen veel afkeer en woede tegenover de media. Mensen die *geen* sceptische houding aannemen en wel geloven in de 'leugens' van MSM, worden gezien als volgzaam, kritiekloos en niet onderzoekend (tweet 102 en 413). De *subject* posities die vanuit deze eerste discursieve constructie van 'de media' komen, zijn posities waarin accounts steeds doortastender cynisme tonen en waar strijdbaarheid wordt getoond tegenover misleidende informatie en (in iets mindere mate) tegenover anderen die niet dezelfde cynische houding aannemen als zij.

Tweet 413

Tweet 102

De constructie van 'de media' vanuit een democratisch discours als een 'vooringenomen collectief dat niet het publieke belang en de waarheid vertegenwoordigt', zet Twitteraars uit de data in een ondervertegenwoordigde positie. Omdat Nederland een democratisch land is en omdat de media

een belangrijke rol spelen in het instandhouden van die democratie, ontstaat een bepaald ophef als actoren er niet van overtuigd zijn dat media die rol daadwerkelijk vervullen. Vanuit de positie van ondervertegenwoordiging zet men zich actief tegen MSM af, omdat daar niet de 'echte' waarheid is te vinden. Met als gevolg dat men het vernaculaire web opzoekt waar niet alleen het gevoel heerst dat onafhankelijke partijen het nieuws brengen, maar ook waar MSM kritisch bevraagd en gecontroleerd worden. De *subject* posities die uit de tweede discursieve constructie van 'de media' komen, zijn dus posities van ondervertegenwoordiging waaruit accounts media-kritisch worden en waaruit zij zich actief tegen MSM verzetten. Vervolgens wordt het vernaculaire web opgezocht om onafhankelijk nieuws te consumeren dat tevens strookt met hun percepties op de waarheid.

Tot slot de posities van actoren die tot stand komen uit de constructie van 'de media' als 'een arena waarin informatie bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden' en die vanuit een cynisch discours gevormd worden. Accounts die buitengewoon sceptisch zijn tegenover berichtgevingen van reguliere nieuwsmedia over MH17, vertrouwen juist op het 'andere' narratief van de MH17-ramp (en alles daaromheen) dat vooral alternatieve mediaorganisaties en burgerjournalisten laten zien. Het bekritisieren van gevestigde nieuwsmedia zorgt daarbij voor een bepaalde betekenisgeving aan het door hen geloofde 'andere' narratief, omdat het kritiek de actoren laat distantiëren van de 'leugens' van MSM. Tegelijkertijd houdt het hen dichterbij de werkelijkheid. De *subject* positie die dus uit deze derde constructie van 'de media' komt, is een positie van wantrouwen waar actoren complexiteit verminderen door een keuze te maken om actief gevestigde nieuwsmedia te betwijfelen en te bekritisieren.

4.5. Praktijken

In deze stap wordt onderzocht op wat voor manieren actoren de mogelijkheid hebben om te spreken en te handelen binnen de discursieve constructies van 'de media'. In hoeverre beperken de hierboven beschreven discourses en de ingenomen *subject* posities van een actor, zijn/haar ervaring van een sociale wereld? In hoeverre maakt dit acties van wantrouwen mogelijk?

Constructies van 'de media' als 'een machthebbend instituut dat in het belang van de overheid misleidende informatie publiceert' met de daar uit gevormde *subject* positie 'volhardende cynicus', zorgen ervoor dat diegenen die hierin gepositioneerd zijn het nieuws van de gevestigde media niet aannemen als waar of geloofwaardig. Door zeer regelmatig blootgesteld te worden aan 'misleidende' informatie waarbij tevens de gevestigde orde onvoldoende gecontroleerd lijkt te worden en waarbij reguliere media bijzonder vooringenomen lijken, is er weinig ruimte ontstaan voor de accounts om media als een waardevolle en onafhankelijke informatiebron te beschouwen. In het licht van een manipulatie-discours van 'de media' zijn veel accounts ervan overtuigd geraakt dat het consumeren van nieuws uit de gevestigde media leidt tot bedrog en schijnwaarheden (zoals bij tweet 188 en tweet 208 op de volgende bladzijde vrij expliciet geuit wordt). De overtuiging dat individuen (met voorbedachte raad) bedrogen worden, leidt vervolgens tot de convictie dat de overheid daar veel mee te maken heeft (o.a. tweet 236 op volgende bladzijde). De overheid zou via de media een narratief naar buiten willen brengen waar zij baat bij heeft. Dit is vooral goed te zien in de zogenoemde 'karaktermoord' op Pieter Omtzigt, waarbij de CDA'er - die

wegens zijn onderzoek naar de MH17-ramp goed stond aangeschreven bij de accounts – door toedoen van NRC's 'speculatieve' artikelen zich van het MH17-dossier terugtrok (WNL: 2017). De Twitteraars in de dataset wezen niet alleen hun vingers naar het NRC, maar betichtten ook de overheid (en voornamelijk minister-president Mark Rutte) ervan dat zij van de situatie gebruik maakten om de MH17-zaak moedwillig te dwarsbomen - deze discussie besloeg zo een 16% van dit discursieve thema (maar komt ook in de rest van de data ruim aan bod).

Als antwoord op @nrc

De media verspreidt twijfels. Al vanaf het eerste dag hadden getuigen het over vliegtuigen in de buurt van MH17. Kiev was het, maar corporatieve en geopolitieke belangen spelen een rol boven eer en mensenlevens

06:25 - 11 nov. 2017

Tweet 188

Volgen

stuitend hoe media samenspannt om de waarheid te verbergen #NPO #MH17 #NRC

21:46 - 12 nov. 2017

Tweet 208

Volgen

Dit soort cynisme van de Twitter-accounts heeft echter niet geleid tot het volledig afwenden van nieuws afkomstig uit de gevestigde media. Wat echter wel gebeurt, is dat accounts erg boos en verontwaardigd zijn over de manier waarop de media en de overheid zich rondom de MH17-zaak opstellen. Nieuws van MSM wordt dus wel geconsumeerd, maar wordt - met hier en daar flinke ophef en verontwaardiging - niet geloofd en tot op zekere hoogte afgestoten (o.a. tweet 235). Dus in essentie houden de accounts bepaalde strategieën aan om het bedrog van MSM af te weren. Dit onderstreept de actors *subject* positie als volhardende cynicus en lijkt overeen te komen met Luhmanns notie van wantrouwen doordat uitsluiting van keuzes en mogelijkheden ook hier complexiteit lijkt te verminderen.

Tweet 236

"RT @Stormtroepen: @Hannesz1956 @JoostNiemoller @arnoldkarskens @DDStandaard @nrc @PieterOmtzigt U kunt @nrc abonnement opzeggen. Ze hebben bewust MH17 Slachtoffers nog een keer VERMOORD. Door Pieter omtzigt in media kapot te maken. 1 foutje. Rutte liegt alles bij elkaar. Buma ook." (Datum: 14/11/2017) (Retweets: 4)

Tweet 235

Door de constructie van ‘de media’ als ‘een vooringenomen collectief dat niet het publieke belang en de waarheid vertegenwoordigt’ samen met de *subject* positie ‘ondervertegenwoordigd’, lijkt er voor de actor alleen maar geloofwaardig (MH17-)nieuws op het vernaculaire web en/of via alternatieve media geconsumeerd te kunnen worden. Op Twitter komen velen samen in het afzetten tegen het narratief van de gevestigde media en de overheid en delen zij vervolgens elkaars verontwaardiging over het verloop van de MH17-zaak. De actoren sluiten informatiestromen van gevestigde media zoveel mogelijk van zich af door het te wantrouwen, waarna ze op zoek gaan naar de ‘echte’ waarheid (met elkaar) op Twitter²⁴. Op Twitter wordt door de accounts in dit thema de deugdzame intenties van alternatieve media en burgerjournalisten geloofd, omdat zij daadwerkelijk de waarheid najagen zonder dat ze een dubbele agenda hebben (“[...] Alleen de randen van de media gaan op zoek 🤔”, Tweet 46). Dit in tegenstelling tot de MSM en de overheid: zij vertegenwoordigen niet het volk, maar alleen hun eigen belangen (tweet 103). Dat gegeven benadrukt de *subject* positie van de accounts als ondervertegenwoordigd.

Tweet 46

“Alleen de nabestaanden willen nog de waarheid. De politiek en media willen het boek sluiten. #mh17?” (datum: 17/7/2017) (Retweets: 0)

Tweet 103

Constructies van ‘de media’ als ‘een arena waarin informatie bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden’ met de daar uit gevormde *subject* positie ‘wantrouwend’, leiden door degenen die in deze constructies gepositioneerd zijn tot het verstoten van berichtgevingen die MSM verspreiden. Deze beperking in het ervaren van ‘de media’ is vergelijkbaar met hoe ‘de media’ als ‘een machthebbend instituut dat in het belang van de overheid misleidende informatie publiceert’ geconstrueerd is. Er is echter een nuanceverschil in de wijze waarop die beperking van handelen wordt beleefd.

Door constant kritisch te zijn op journalisten van reguliere nieuwsmedia en het nieuws dat zij brengen, ontstaat weinig ruimte voor debat omdat er geen vertrouwen is dat de reguliere nieuwsmedia acceptabele, grondig onderzochte, en objectieve informatie leveren. Het resultaat is dat als het ene narratief van de ene partij (alternatieve media) wordt geloofd, het andere narratief niet meer te geloven is. Immers, volgens Luhmanns notie van wantrouwen moet een keuze gemaakt worden om iets te wantrouwen, waarbij andere informatiestromen worden buitengesloten om een gevoel van zekerheid te bemachtigen. Het discours beperkt degenen die in deze

²⁴ Echter kan niet met volledige uitsluiting gesteld worden dat de accounts dit louter op Twitter doen, omdat dit onderzoek niet verder kijkt naar hun nieuwsconsumptie elders.

constructie gepositioneerd zijn in het openstaan naar nieuws afkomstig van MSM, omdat nieuws van MSM vermoedelijk propaganda - en daarmee onbetrouwbaar - is. Hiermee beschermen zij zichzelf tegen de effecten van andermans bedrog en daarmee verdedigen zij hun werkelijkheid. Dus in plaats van dat de mogelijkheid voor actie, verontwaardiging en ophef is - zoals bij de eerste discursieve constructie van de media het geval is -, is in de derde discursieve constructie van 'de media' sprake van werkelijkheidsbeleving en zelfverzekerdheid in de keuze van wantrouwen. Daarin zit iets minder tumult.

4.6. Subjectiviteit

In deze laatste stap van de analyse wordt vanuit de kennis die is opgedaan in de vorige stappen verkend hoe accounts vanuit verschillende *subject* posities zich kunnen voelen, hoe zij zouden kunnen denken en wat zij zouden kunnen ervaren binnen de discursieve constructies van de media.

Allereerst, wat is een subjectieve realiteit die door de constructie van 'de media' als 'een machthebbend instituut dat in het belang van de overheid misleidende informatie publiceert' met daarbij de *subject* positie 'volhardende cynicus', ervaren kan worden? Het is mogelijk dat actoren die zich positioneren in deze constructie van 'de media' zich machteloos voelen in het (geo)politieke spel dat de media in opdracht van de overheid vermoedelijk spelen. De politiek maakt valse beloften - zoals Marke Ruttes belofte over het bovenhalen van de onderste steen (NOS: 2014) -, vervolgens faciliteren de media die valse beloftes en de Twitteraars kijken lijdzaam toe. Tweet 199 illustreert een gevoel van machteloosheid goed, waarbij de schrijver op verontwaardigde wijze kritiek levert op de twijfelachtige berichtgeving van het NRC over Pieter Omtzigt's betrokkenheid bij een toespraak van een nepgetuige tijdens een bijeenkomst.

Tweet 199

Via '#Me2' en '#U2' wordt gerefereerd naar de bekende grote beweging tegen seksueel overschrijdend gedrag en de schrijver koppelt dat vervolgens aan het (volgens hem) overschrijdende gedrag van het NRC wegens hun 'smeercampagne' die zij tegen Omtzigt hebben gevoerd. Zo insinueert hij naar een verkrachting op de waarheid, die zonder ophef plaatsvindt. Omtzigt is volgens velen de enige in de politiek die degelijk onderzoek deed naar MH17 en wordt

nu de mond gesnoerd. De 'echte' waarheid over wat er op 17 juli 2014 gebeurde, krijgt dus niet de kans om boven te drijven, doordat MSM dat juist verborgen proberen te houden waardoor de echte daders van de MH17-ramp maar niet worden berecht. De misleiding die op zulke grote schaal zich afspeelt, zorgt voor verontwaardiging, woede en een gevoel van machteloosheid.

Actoren die de *subject* positie 'ondervetegenwoordigd' innemen in de constructie van 'de media' als 'een vooringenomen collectief dat niet het publieke belang en de waarheid vertegenwoordigt', zouden zich kunnen nestelen in (online-)gemeenschappen die hetzelfde mediascepticisme ervaren als zichzelf. Het links laten liggen van MSM als geloofwaardige nieuwsbron zou bij de accounts met de nodige woede en frustratie gepaard kunnen gaan, omdat het juist die MSM zijn die ('doelbewust') bijdragen aan de ondervetegenwoordiging van die accounts. Met andere woorden: actoren kunnen dus op zoek gaan naar gedeelde normen en waarden, sociale cohesie en gedeelde waarheidsbeleving in gemeenschappen waarin alternatieve media worden geconsumeerd en waarin reguliere nieuwsmedia gewantrouwd worden. Tweet 341 is een goed voorbeeld van een wij-tegen-zijgevoel in de context van nieuwsmediaconsumptie: "dus ja blij[f] jij maar lekker NPO kijken, dan kijken wij wel naar de waarheid". Hier kan geïnterpreteerd worden via Luhmanns notie van wantrouwen, dat in het wij-tegen-zijgevoel ook een wens zit om zichzelf te beschermen tegen de effecten van NPO's misleidende 'gedrag' (namelijk: leugenachtige berichtgeving) door rust te vinden in de waarheid die 'wij' in het wij-tegen-zij vertegenwoordigt.

22 Nov 2017

Tuurlijk jongens. Rusland even goed gaan verdedigen. Want als het om Geert gaat, is het altijd goed. Verrekte linkse NPO-schoft die ik ben.

2

2

Follow

Replying to @

dumpert.nl/mediabase/6616... mooi voorbeeld van hoe fout de NPO is over MH17-verhaal. ze knippen gewoon hele stukken weg uit een interview om rusland negatief neer te zettten. dus ja blij jij maar lekker NPO kijken, dan kijken wij wel naar de waarheid

RT Ma 1 sep 2014

NOS-journaal faalt en liegt met anti-Rusland propaganda
Knippen het antwoord van Poetin weg en vervangen dat door een 'wegloop-shot'. TOPIC op GeenStijl.
dumpert.nl

7:49 AM - 22 Nov 2017

7 Retweets 3 Likes

Tweet 341

Tot slot: wat zou een ervaren subjectieve werkelijkheid kunnen zijn voor actoren die een wantrouwende *subject* positie innemen in de discursieve constructie van ‘de media’ als ‘een arena waarin informatie circuleert die bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden’? Er zou beargumenteerd kunnen worden dat actoren paniek en angst voelen dat de toenemende stroom van desinformatie vanuit de MSM de echte waarheid vervuult. Hieruit kan de noodzaak gevoeld worden om bewijsstukken te leveren die de ‘leugens’ van de MSM onderuithalen. Op deze manier blijft de kans bestaan dat de echte daders van de MH17-ramp terecht zullen staan en veroordeeld worden. Tweet 355 laat zien dat het narratief van MSM bevochten kan worden ook zonder dat zij bepaalde informatie publiceren. Geen berichtgeving over iets is namelijk ook een keuze: “Een foto als deze zie je nooit in de MSM”.

RT [REDACTED]@TimmermansEU @Europarl_NL @pauwnl <https://twitter.com/joostniemoller/status/935481332951547904> QUOTE @JoostNiemoller: Dit is een feit, niet zomaar een vaag plaatje op internet. Deze Oekraïense Buk installatie bevond zich 2 weken voor crash #MH17 in de buurt. Foto: AP. Een foto als deze zie je nooit in de MSM. <https://t.co/9szcy7nOg7> (Datum: 28/11/2017) (Retweets: 1)

Tweet 355

Hoofdstuk 5: Conclusie en Discussie

De hoofdvraag van deze scriptie luidt: Hoe werd in 2017 op Twitter de ongeloofwaardigheid van de media, in de context van de MH17-ramp, discursief geconstrueerd? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een discoursanalyse uitgevoerd van het meest toonaangevende discursieve thema dat uit de data naar voren is gekomen. Die methode verradt direct de beperkingen van deze studie: omdat niet alle discursieve thema's van deze dataset zijn geanalyseerd, kunnen geen harde conclusies getrokken worden en kan de onderzoeksvraag niet in zijn volledigheid worden beantwoord. Hier zal later in deze discussie verder op worden gereflecteerd.

5.1. Conclusie

Het discursieve thema dat in dit onderzoek geanalyseerd is, is '*mainstream media* als propaganda-instrument'. Hoe naar 'de media' in dit thema gerefereerd wordt, is in zeventien verschillende discursieve categorieën te onderscheiden. Vanuit deze categorieën wordt 'de media' op drie verschillende manieren geconstrueerd: (1) als een machthebbend instituut dat misleidende, onjuiste en onvolledige informatie publiceert; (2) als een vooringenomen collectief dat consequent de publieke afspraak niet nakomt - zijnde: het vertegenwoordigen van het publieke belang en de waarheid; en (3) als een arena waarin informatie circuleert die door de actor bekritiseerd, betwijfeld en gerectificeerd moet worden. Alle drie de constructies bevatten de ondertoon dat de media een dienende houding hebben tegenover de Nederlandse overheid. Wat betekent dit allemaal betreffende de constructies van ongeloofwaardigheid tegenover de media? Wat voor uitspraken kunnen gemaakt worden op basis van hoe de media geconstrueerd is in dit discursieve thema? Hieronder wordt gepoogd de hoofdvraag zo volledig mogelijk te beantwoorden.

Uit de analyse komt het discours naar voren dat de media niet geloofwaardig zijn omdat zij niet onafhankelijk zijn. Omdat de gevestigde media een kort lijntje hebben met de staat en andere (politieke) partijen is hun *medium credibility* door de ondergrens gezakt en worden berichtgevingen over de MH17-ramp niet meer serieus genomen. Sterker nog: het geloven van autoriteiten en het geloven van 'officiële' berichten die geformuleerd worden vanuit de staat, door politici en door de gevestigde media, wordt bestempeld als iets naïefs (Aupers 2012: 24). Mensen die dat wel doen, zijn goedgelovig en volgzzaam. Het argument dat uit het discours van de accounts te distilleren is, is dat de gevestigde media en eventuele partijen die nauw met hen verbonden staan allerlei belangen kunnen hebben, waarmee vrijwel direct de geloofwaardigheid van diezelfde media zoek is. Doordat 'de media' als niet onafhankelijk worden beschouwd en doordat zij een positie van macht in de maatschappij innemen, misbruiken 'de media' die macht om de publieke opinie te sturen met misleidende informatie. Deze structuren van wantrouwende sentimenten kunnen gezien worden in een overkoepelende cultuur van wantrouwen, gezien de duidelijke overtuiging van de accounts dat het instituut de overheid in samenwerking met (het instituut) de media, controle hebben over individuen en het discours van de waarheid. Dit gevoel van cynisme bij veel van de Twitteraars komt, om terug te koppelen naar het theoretisch kader, overeen met de stelling van Herman en Chomsky dat het maatschappelijk doel van de media is om de sociale,

economische en politieke agenda van de elite te verdedigen en in stand te houden (met alle gevolgen van dien voor de maatschappij).

De informatie van de media wordt als misleidend beschouwd vanuit een manipulatie-discours, maar ook vanuit de overtuiging dat veel alternatieve media en hun berichtgevingen het misleidende nieuws van gevestigde media tegenspreken. Doordat de keuze is gemaakt om alternatieve media te vertrouwen en - misschien belangrijker - de gevestigde media te wantrouwen, wordt niet de strategie gehanteerd om informatie vanuit MSM te negeren, maar om die informatie actief af te stoten en weg te zetten als leugenachtig en misleidend. Immers richt wantrouwen zich op het uitsluiten van bepaalde keuzes waardoor eveneens de hoeveelheid van aanwezige keuzes wordt verminderd. Dit is te zien in een groot deel van de taaluitingen van accounts die veel kritiek, woede en verontwaardiging tegenover MSM bezitten. Hoe precies alternatieve media discursief geconstrueerd worden betreffende hun geloofwaardigheid, is onduidelijk. In de data komt echter wel naar voren dat zij een sterkere *medium* of *source credibility* hebben opgebouwd dan gevestigde media. Hoe zij dat precies hebben gedaan is niet met zekerheid te zeggen. Wat wel duidelijk is, en wat Jahng & Littau ook in hun artikel bespreken (2016: 38), is dat als actoren het gevoel hebben dat de gevestigde media niet onafhankelijk zijn, zij als ongeloofwaardig worden beschouwd. Met als gevolg dat actoren informatie elders verzamelen.

Wat ook speelt, is dat 'de media' geconstrueerd wordt als ongeloofwaardig vanuit diepgewortelde cynische en zeer mediasceptische sentimenten. MSM's reputatie is dusdanig aangetast dat het nieuws dat zij naar buiten brengen (bijna) per definitie beschouwd wordt als niet feitelijk en als iets speculatiefs. Tevens zijn de accounts ervan overtuigd dat de journalisten die het desbetreffende nieuws brengen vooringenomen zijn. Media zijn ongeloofwaardig omdat zij niet hun maatschappelijke rol als *gatekeeper* en als *watchdog* hebben ingenomen. Zo uiten vele accounts hun zorgen dat media niet kritisch en niet geïnteresseerd in de waarheid zijn, maar dat zij zich juist heel dienend tegenover de overheid opstellen doordat zij een narratief (of propaganda) naar buiten brengen dat in het voordeel van de overheid en diens belangen is. Met als gevolg dat actoren en accounts - vanuit een democratisch discours - zich ondervertegenwoordigd voelen. De vermoedens van actoren dat media niet in dienst staan van het publiek en de waarheid, worden nauwelijks door henzelf in twijfel gebracht, maar het heeft er juist alle schijn van dat zij de keuze hebben gemaakt om de media te beschouwen als iets dat de facto niet deugt. Ironisch gezien lijkt dat een van de weinige dingen te zijn dat vaststaat in hun klimaat van twijfels en scepticisme. Maar om alleen van ironie te spreken, is iets te kort door de bocht. Mensen die wantrouwen nemen minder snel het risico om te vertrouwen, om zodoende zichzelf te beschermen tegen eventueel verraad. Omdat reguliere media hun belangen niet lijken te respecteren, kan verondersteld worden dat de actoren de keuze maakten om MSM's informatie af te wijzen. Deze keuze is in essentie een strategie om enige onzekerheid en complexiteit bij de actor weg te nemen.

Waar MSM's aangetaste *medium credibility* vandaan komt, is zeer relevant om te onderzoeken in een vervolgstudie. Er zijn mogelijk andere discoursen die een rol spelen in MSM's aangetaste *medium* en/of *source credibility* en die vervolgens onderdeel zijn van hoe actoren MSM's geloofwaardigheid beschouwen. Of zoals in de woorden van Wise en McLaughlin: "*The medium is not the only message*" (2016: 109).

Tot slot komt ook naar voren dat de ongeloofwaardigheid van de media een discursieve constructie is waarbij waarheidsverwarring een rol speelt. Die waarheidsverwarring brengt een onzekerheid met zich mee dat toonaangevend is in complotconstructies en scepticisme (Auper 2012: 31), en manifesteert zich vervolgens in een complotcultuur. De gevestigde media en de politiek brachten een narratief naar buiten over de MH17-ramp, terwijl alternatieve media, burgerjournalisten en deelnemers van het vernaculaire web een ander narratief vertelden. Omdat de wijze waarop gevestigde media een situatie schetsten die niet strookte met wat mensen als 'echt waar' achtten, ontstond er onzekerheid over de waarheid en daarmee extra complexiteit. Conform Luhmanns notie van vertrouwen, moet een keuze gemaakt worden om iets of iemand te vertrouwen zodat complexiteit van de wereld geminimaliseerd kan worden. De discrepantie in het presenteren van een waarheid door de media en het geloven van een andere waarheid door veel actoren, zou voort kunnen komen uit een onzekerheid over de aansprakelijkheid voor feiten van de media. Het speculatieve en soms onjuiste nieuws dat media verspreiden (zoals bijvoorbeeld het NRC vermoedelijk deed omtrent Pieter Omtzigt), draagt niet bij aan het verhelderen van een bepaalde gebeurtenis, maar zorgt juist voor verwarringen. Waarheidsclaims van een autoriteit als de media worden zodoende sneller als ongeloofwaardig bestempeld.

Vanuit meerdere discursieve constructies van de MSM's (on)geloofwaardigheid, kan gesteld worden dat accounts vanuit een cynisch discours voldoende redenen hadden om de gevestigde media te wantrouwen en daarbij alternatieve media te vertrouwen. Dit is in de data te zien doordat accounts regelmatig gevestigde mediaorganisaties bekritiseerden door feiten te presenteren die het verhaal van de media onderuit zouden moeten halen. Ook betichtten veel accounts de media ervan gekleurd te zijn (als een soort linkse elite) en veelvuldig te liegen. Omdat de accounts het gevoel lijken te hebben dat de feiten die media presenteren onvoldoende nauwkeurig en verifieerbaar is, kan ook vanuit deze manier in het discours geïnterpreteerd worden dat accounts de MSM als ongeloofwaardig bestempelen. Aangezien de geloofwaardigheid van de media grotendeels wordt bepaald door de manier waarop zij de waarheid presenteren, en omdat elke leugen invloed heeft op vertrouwen (Lewis & Weigert 1985: 977), is het waarschijnlijk dat accounts steeds meer negatieve verwachtingen hebben gekregen tegenover het gedrag van de media. Met als gevolg veel wantrouwen in de media.

Zoals hierboven duidelijk is, leent de hoofdvraag zich niet voor een kort en bondig antwoord. De ongeloofwaardigheid van de media is in de context van de MH17-ramp op meerdere manieren discursief geconstrueerd. Uit de de data blijkt dat weinig accounts twijfelen over de geloofwaardigheid van de media. Het wantrouwen is vrij absoluut en vrij heftig. Via discours distantiëren de accounts zich van de 'leugens' van de media en via dat proces houden zij zich dichterbij hun eigen ervaren werkelijkheid.

5.2. Discussie

Voordat een probleem kan worden aangepakt, moet bewustzijn ontstaan over het probleem. Als het probleem vervolgens begrepen wordt, kan worden ingespeeld op een oplossing.

Het huidige onderzoek heeft een bijdrage geleverd aan het ver- en wantrouwensparadigma door het

discours te onderzoeken van een actuele casus met zeer heftige vormen van wantrouwen op het vernaculaire web. Het discours is onderzocht middels complotconstructies. Heftige vormen van wantrouwen zijn te herkennen in complotconstructies, doordat in die complotconstructies duidelijke strategieën te vinden zijn waarbij angsten voor onverklaarbare machtsstructuren omgezet worden tot een verklaarbaar relaas. In essentie worden de keuzes vanuit wantrouwen om complexiteit te verminderen, kraakhelder in uitingen van complotdenkers. Doordat het ver- en wantrouwensparadigma soms een moeras kan zijn van verschillende theoretische concepten (Lewis & Weigert 1985: 975), biedt dit onderzoek de nodige verheldering in een vrij abstract theoretisch veld.

Bij dit onderzoek kan een aantal beperkingen genoteerd worden. Allereerst is dit onderzoek een opzet geweest in het analyseren hoe de ongeloofwaardigheid van de media discursief is geconstrueerd in de context van de MH17-ramp. Er zijn drie discursieve thema's in de data gevonden, waarvan het meest toonaangevende thema (dat ongeveer twee derde van de data besloeg) is onderzocht. Dat betekent dat de andere twee discursieve thema's in een vervolgstudie geanalyseerd moeten worden om een zo volledig mogelijk beeld te hebben van hoe de ongeloofwaardigheid van de media discursief is geconstrueerd. Er liggen nog veel kansen in het analyseren van de wijze waarop alternatieve media discursief geconstrueerd worden en hoe mediasceptici vervolgens de geloofwaardigheid van die organisaties beoordelen. Met andere woorden: wat voor discours van vertrouwen is te analyseren in de andere discursieve thema's? Volgens Luhmann is vertrouwen essentieel voor een gezonde en goed functionerende maatschappij, waardoor het zeer relevant is om dat - in de context van de media - in een vervolgonderzoek verder te exploreren. Wat betekenen de keuzes om bepaalde mediaorganisaties en hun nieuws te vertrouwen in het licht van de al gemaakte keuzes om andere media te wantrouwen? Uit wat is het vertrouwen opgebouwd en wat zijn daar de criteria voor? Wat voor lessen zijn daaruit te halen?

Ook kan er vanuit discoursanalyse op geen enkele manier worden geconcludeerd hoe mensen zich precies voelen of hoe ze precies denken, maar kunnen alleen inschattingen gemaakt worden van waarschijnlijkheden op basis van hun taaluitingen. Mediaorganisaties zouden dit onderzoek dus kunnen gebruiken om beter inzicht te krijgen in dimensies van ver- en wantrouwen, maar het zou onverstandig zijn om een algemeen beleid te baseren op deze discoursanalyse. Ook richt dit onderzoek zich op de casus van de MH17-ramp in het jaar 2017. Wat voor discours in wantrouwen en ongeloofwaardigheid van de media in andere contexten is te vinden, zou ook in vervolgstudies opgepakt kunnen worden.

Literatuurlijst

- Adams, B. (1994) *Time and Social Theory* Oxford, Blackwell Publishers.
- Ardèvol-Abreu, A. & H. Gil de Zúñiga (2016) 'Effects of Editorial Media Bias Perception and Media Trust on the Use of Traditional, Citizen, and Social Media News' *Journalism & Mass Communication Quarterly*: 1-22.
- Aguinaldo, J. (2012) 'Qualitative Analysis in Gay Men's Health Research: Comparing Thematic, Critical Discourse, and Conversation Analysis' *Journal of Homosexuality* 59: 765–787.
- Aupers, S. (2012) "Trust no one": Modernization, Paranoia and Conspiracy Culture' *European Journal of Communication* 27(1): 22-34.
- Bakir, V. & D.M. Barlow (2007) 'Exploring Relationships between Trust Studies and Media Studies' in: V. Bakir & D.M. Barlow (ed.) *Communication in the Age of Suspicion: Trust and the Media* Hampshire, Palgrave Macmillan: 9- 23.
- Barnhurst, K. (2013) "Trust Me, I'm an Innovative journalist', and Other Fictions' in: M. Broersma & C. Peters (ed.) *Rethinking Journalism: Trust and Participation in a Transformed News Landscape* New York, Routledge: 210-220
- Blank, T. (2009) 'Introduction: Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet' in: T. Blank (ed.) *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World* Logan, Utah State University Press: 1-20.
- Brants, K. (2013) 'Trust, Cynicism, and Responsiveness: the Uneasy Situation of Journalism in Democracy' in: M. Broersma & C. Peters (ed.) *Rethinking Journalism: Trust and Participation in a Transformed News Landscape* New York, Routledge: 15-27.
- Bratich, J.Z. (2004) 'Trust No One (on the Internet): The CIA-Crack-Contra Conspiracy Theory and Professional Journalism' *Television & New Media* 5(2): 109-139.
- Bratich, J. Z. (2008). *Conspiracy panics: Political rationality and popular culture*. Albany (NY): Suny Press.
- Broersma, M. & C. Peters (2013) 'Rethinking Journalism: The Structural Transformation of a Public Good' in: M. Broersma & C. Peters (ed.) *Rethinking Journalism: Trust and Participation in a Transformed News Landscape* New York, Routledge: 1-12.
- Burger, P. (2014) *Monsterlijke verhalen: Misdaadsagen in het Nieuws en op Webforums als Retorische Constructies*, Boom Lemma, Den Haag.
- Cipriani, R. (2013) 'The Many Faces of Social Time: A Sociological Approach' *Time and Society* 22(1): 5-30.
- De Haan, Y. & J. Bardoel (2011) 'From Trust to Accountability: Negotiating Media Performance in the Netherlands, 1987-2007' *European Journal of Communication* 26(3): 230-246.
- Dremel, A. & R. Matic' (2014) 'Discourse and/as Social Practice' - The Analysis of the Problem of Resistance and Hegemony' *Mediterranean Journal of Social Sciences* 22(5): 155-166.
- Dutch Safety Board. (2015) *Buk surface-to-air missile system caused MH17 crash*. Geraadpleegd van <https://www.onderzoeksraad.nl/uploads/fm/pressrelease-mh17.pdf>
- Foucault, M. (1990) *The History of Sexuality*, R. Hurley (trans., ed.), Londen, Penguin.

- Fusch, P. & L. Ness (2015) 'Are We There Yet? Data Saturation in Qualitative Research' *The Qualitative Report* 20(9): 1408-1416.
- Freedman, D. (2014) *The Contradictions of Media Power* Londen, Bloomsbury Academic.
- Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* New York, Simon and Schuster.
- Golding, P., H. Sousa & L. Van Zoonen (2012) 'Trust and the Media' *European Journal of Communication* 27(1): 3–6.
- Graham, T. (2013) 'Talking Back, but is Anyone Listening?' in: M. Broersma & C. Peters (ed.) *Rethinking Journalism: Trust and Participation in a Transformed News Landscape* New York, Routledge: 114-127.
- Heins, V. (2007) 'Critical Theory and the Traps of Conspiracy Thinking' *Philosophy & Social Criticism* 37(7): 787-801.
- Herring, S. (2004) 'Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behaviour' in: D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton (ed.) *Handbook of Discourse Analysis* Oxford, Blackwell: 338-376.
- Hosie, R. (2017, 8 november) 'Australian news reporter's broadcast response to harassment is applauded: 'what's your problem sir?'' *Independent*. Geraadpleegd van <https://www.independent.co.uk/news/world/maggie-raworth-harassment-9news-australia-reporter-tv-live-broadcast-man-a8043481.html>
- Howard, R.G. (2008a) 'The Vernacular Web of Participatory Media' *Critical Studies in Media Communication* 25: 490–512.
- Howard, R.G. (2008b) 'Electronic hybridity. The persistent processes of the vernacular web' *Journal of American Folklore* 121: 192-218.
- Jahng, M.R. & J. Littau (2016) 'Interacting is Believing: Interactivity, Social Cue, and Perceptions of Journalistic Credibility on Twitter' *Journalism & Mass Communication Quarterly* 93(1): 38-58.
- Jones, D.A. (2004) 'Why Americans Don't Trust the Media: A Preliminary Analysis' *The Harvard Internal Journal of Press/Politics* 9(2): 60-75.
- Jørgensen, M. & L. Phillips (2002) *Discourse Analysis as Theory and Method* Londen, SAGE Publications Ltd.
- Kiousis, S. (2001) 'Public Trust or Mistrust? Perceptions of Media Credibility in the Information Age' *Mass Communication and Society* 4(4): 381-403.
- Kitta, A. (2011). *Vaccinations and Public Concern in History: Legend, Rumor, and Risk Perception* Londen, Routledge.
- Koerkamp, G.G. (2017, 17 juli) 'Waarom Rusland geen fouten toegeeft en geen schuld bekent'. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/home/waarom-rusland-geen-fouten-toegeeft-en-geen-schuld-bekent-over-mh17~a0387782/>.
- Kouwenhoven, A. & W. Heck (2017, 11 november) 'Omtzigt (CDA) liet nepgetuige twijfel zaaien over MH17'. *NRC*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/11/11/omtzigt-cda-liet-nepgetuige-twijfel-zaaien-over-mh17-13954320-a1580820>.

- Lewicky, R.J., D.J. McAllister & R.J. Bies (1998) 'Trust and Distrust: New Relationships and Realities' *Academy of Management Review* 23(3): 438-458.
- Lewis, J.D. & A.J. Weigert (1985) 'Trust as a Social Reality' *Social Forces* 63(4): 967-985.
- Livio, O. & J. Cohen (2016) 'Fool Me Once, Shame on You': Direct Personal Experience and Media Trust' *Journalism*: 1-15.
- Luhmann, N. (1995) *Social Systems* Stanford, Stanford University Press.
- Luhmann, N. (1979) *Trust and Power* Chichester, Wiley.
- Maillat, D. & S. Oswald (2009) 'Defining Manipulative Discourse: The Pragmatics of Cognitive Illusions' *International Review of Pragmatics* 1: 348-370.
- Mayring, P. (2002) *Introduction to Qualitative Social Science Research: Instruction Manual to Qualitative Thinking* Basel, Beltz Verlag.
- Melley, T. (2000) *Empire of Conspiracy: The Culture of Paranoia in Postwar America* Londen, Cornell University Press.
- Merritt, D., D. Casasanto & E. Brannon (2010) 'Do Monkeys Think in Metaphors? Representations of Space and Time in Monkeys and Humans' *Cognition* 117: 191-202.
- Moran, C. & C. Lee (2018) "Everyone wants a vagina that looks less like a vagina": Australian women's views on dissatisfaction with genital appearance' *Journal of Health Psychology* 23(2): 229-239.
- Müller, J. (2013) *Mechanisms of Trust: News Media in Democratic and Authoritarian Regimes* Frankfurt-on-Main, Campus Verlag.
- Nah, S. & D.S. Chung (2011) 'When Citizens Meet both Professional and Citizen Journalists: Social Trust, Media Credibility, and Perceived Journalistic Roles among Online Community News Readers' *Journalism* 13(6): 714-730.
- NOS. (2014, 18 juli) Rutte: onderste steen moet boven. Geraadpleegd van: <https://nos.nl/artikel/676517-rutte-onderste-steen-moet-boven.html>
- Porlezza, C. & S. Russ-Mohl (2013) 'Getting the Facts Straight in a Digital Era: Journalistic Accuracy and Trustworthiness' in: M. Broersma & C. Peters (ed.) *Rethinking Journalism: Trust and Participation in a Transformed News Landscape* New York, Routledge: 45-59.
- Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* Princeton NJ, Princeton University.
- Quandt, T. (2012) 'What's Left of Trust in a Network Society? An Evolutionary Model and Critical Discussion of Trust and Societal Communication' *European Journal of Communication* 27(1): 7-21.
- Renkema, J. (2004) *Introduction to Discourse Studies* Amsterdam, Benjamins.
- Riley, S., J. Thompson & C. Griffin (2010) 'Turn On, Tune In, But Don't Drop Out: The Impact of Neo-Liberalism on Magic Mushroom Users' (In)ability to Imagine Collectivist Social Worlds' *International Journal of Drug Policy* 21: 445-451.
- Rudin, M. (2016, 25 april) *Conspiracy Files: Who shot down MH17?* BBC News, geraadpleegd via <http://www.bbc.com/news/magazine-35706048>.
- Simmel, G. (1950 [1908]) *The Sociology of Georg Simmel*, K.H. Wolff (trans., ed.), New York, Free Press.

- Simmel, G. (1990 [1900]) *The Philosophy of Money* Londen, Routledge.
- Slavtcheva-Petkova, V. (2016) 'Are Newspapers' Online Discussion Boards Democratic Tools or Conspiracy Theories' Engines?: A Case Study on an Eastern European "Media War" *Journalism & Mass Communication Quarterly* 93(4): 1115-1134.
- Soukop, C. (2002) 'Television Viewing as Vicarious Resistance: The X-Files and Conspiracy Discourse' *Southern Communication Journal* 68(1): 14-26.
- Sutton, J. & Z. Austin (2015) 'Qualitative Research: Data Collection, Analysis, and Management' *The Canadian Journal of Hospital Pharmacy* 68(3): 226-231.
- Tackett-Gibson, M. (2008) 'Constructions of Risk and Harm in Online Discussions of Ketamine Use' *Addiction Research and Theory* 16(3): 245–257.
- Triandis, C. (1995) *Individualism and Collectivism* Boulder, Westview Press.
- Tschannen-Moran, M. & W.K. Hoy (2000) 'A Multidisciplinary Analysis of the Nature, Meaning, and Measurement of Trust' *Review of Educational Research* 70(4): 547-593.
- Tsfati, Y. (2003) 'Does Audience Skepticism of the Media Matter in Agenda Setting?' *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 47(2): 157-176.
- Tyler, T. & R. Kramer (1996) 'Wither Trust' in: R. Kramer & T. Tyler (ed.) *Trust in Organizations* Sage, Thousand Oaks: 1-15.
- Van den Berg, H. (2004) 'Discoursanalyse' *KWALON* 26(2): 29-39.
- Van Dijk, T. (1993) 'Analyzing Racism Through Discourse Analysis: Some Methodological Reflections' in: J.H. Stanfield (ed.) *Race and Ethnicity in Research Methods* Newbury Park, Sage: 92-134.
- Van Dijk, T. (2004) 'Text and Context of Parliamentary Debates' in: P. Bayley (ed.) *Cross-Cultural Perspective on Parliamentary Discourse* Amsterdam, Benjamins: 339-372.
- Van Dijk, T. (2006) 'Discourse, Context and Cognition' *Discourse Studies* 8(1): 159-177.
- Van Dijk, T. (2007) 'Macro Context' in: U. Dagmar Scheu Lottgen & José Saura Sánchez (Ed.) *Discourse and International Relations* Bern, Peter Lang: 3-26.
- Van Dijk, T. (2011) 'Introduction: The Study of Discourse' in: T. Van Dijk (ed.) *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* Londen, Sage Publications Ltd.
- Van Dijk, T. (2015) 'Context' in K. Tracy, C. Ilie & T. Sandel (ed.) *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction* Blackwell, John Wiley & Sons Inc.: 1-11.
- Wiggins, S. (2017) *Discursive Psychology: Theory, Method and Applications* Londen, Sage Publications Ltd.
- Willig, C. (2013) *Introducing Qualitative Research in Psychology: Adventures in Theory and Method* Maidenhead, McGraw-Hill Education.
- Wise, D. & B. McLaughlin (2016) 'In Media We Distrust: The Interplay of Message, Context, and Media Trust on Campaign Message Effects' *Electronic News* 10(2): 105-120.
- WNL. (2017, 22 november) Zware kritiek op NRC na 'karaktermoord' op Pieter Omtzigt. Geraadpleegd van: <https://wnl.tv/2017/11/22/zwarte-kritiek-op-nrc-karaktermoord-op-pieter-omtzigt/>

- Wodak, R. (2008) 'Introduction: Discourse Studies - Important Concepts and Terms' in: M. Kryżanowski & R. Wodak (ed.) *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences* New York, Palgrave Macmillan.
- Yamagishi, T. & M. Yamagishi (1994) 'Trust and Commitment in the United States and Japan' *Motivation and Emotion* 18(2): 129-166.
- Yamamoto, M., T.T. Lee & W. Ran (2016) 'Media Trust in a Community Context: A Multilevel Analysis of Individual- and Prefecture-Level Sources of Media Trust in Japan' *Communication Research* 43(1): 131-154.
- Zappavigna, M. (2012) *Discourse of Twitter and Social Media: How We Use Language to Create Affiliation on the Web* New York, Continuum International Publishing Group.

Bijlagen

Voor de onderzochte dataset, zie bijgeleverd Excel-document.

Figuur 1

Open codering

Codes	Aantal keer voorgekomen in de data
Media en propaganda	85
Media zijn vooringenomen	55
Media verspreiden nepnieuws	51
Media verspreiden leugens	44
MSM werken voor de overheid	37
Overheid verspreidt nepnieuws	34
NRC verspreidt nepnieuws	30
Media deugt niet	28
NRC deugt niet	26
Media vertellen niet de hele waarheid	24
Geloof en vertrouwen in Pieter Omtzigt	22
Media niet feitelijk	22
Media niet capabel	22
Bellingcat onbetrouwbaar	21
Kritiek op NRC	20
Media doen hun werk niet goed	19
Overheid liegt	18
NOS produceert nepnieuws	18
Slechte bedoelingen NRC	15
Kajsa Ollongren deugt niet	15
Overheid deugt niet	13
Zaak MH17 niet transparant	13
Rutte houdt informatie achter	12
Media houden informatie achter	12
De elite bepaalt de macht	11
'Geen Stijl' is ongeloofwaardig	8
Pieter Omtzigt deugt niet	8

Media zijn ongeloofwaardig	8
Overheid houdt iets achter	7
Media werken samen	7
Burgerjournalisten van hoger niveau dan MSM	7
False Flag complot	6
MH17 is een complot	6
Pieter Omtzigt liegt	6
Poging overtuigen alternatieve feiten	6
Kritiek op volk	6
Overheid is ongeloofwaardig	5
Overheid heeft bepaalde belangen	5
Overheid beïnvloedt media	5
Brongebruik MSM deugt niet	5
Kritiek op burgerjournalist	5
Jeroen van Rysbergen	5
Uiting van frustratie	5
Timmermans deugt niet	4
VVD'ers als samenzweerders	4
Waarschuwen voor complot	4
Media niet geïnteresseerd in de waarheid	4
Media niet coöperatief	4
Media zijn sensatiezoekers	4
Uiting van verontwaardiging	5
Nepgetuige	4
Oproep om MSM de rug toe te keren	4
Uiting van ongeloofwaardigheid	3
'Geen Stijl' is geloofwaardig	3
'Geen Stijl' verspreidt nepnieuws	3

MH17 is nepnieuws	3
MSM werken voor de elite	3
De media zijn niet objectief	3
Media zijn corrupt	3
Media zijn links	3
Media framen een bepaalde waarheid	3
JIT heeft autoriteit	3
Uiting van wantrouwen	3
Media onderdeel complot	3
Zondag met Lubach ongelofwaardig	3
AD-columnist Hanina Ajarai	2
Nederland is geruïneerd	2
Overheid niet capabel	2
Gebrek aan vertrouwen in overheid	2
Waarheid niet uit MSM halen	2
JIT niet capabel	2
JIT deugt niet	2
JIT niet feitelijk	2
Alternatieve media ongelofwaardig	2
Uiting gevoel van bedrog	2
Slachtoffers geloven het verkeerde	2
Eenvandaag is incapabel	2
Media censuur	2
Overheid is corrupt	1
Overheid is gevaarlijk	1
Overheid niet geïnteresseerd in de waarheid	1
Slechte bedoelingen Rutte	1
MH17 tragedie	1
Informatie MH17	1
MH17 wordt gebruikt om politiek te scoren	1
Correctiv produceert nepnieuws	1

Correctiv deugt niet	1
Alternatieve media verspreiden nepnieuws	1
Pieter Omtzigt machteloos	1
Omtzigt monddood is complot	1
Media zijn tegenstrijdig	1
Media hebben de macht	1
Media zijn medeplichtig	1
Media spelen Rusland in de kaart	1
Media misbruiken mensen	1
Media zijn gevaarlijk	1
Media heeft een verantwoordelijkheid	1
Burgerjournalist is feitelijk	1
Aantonen van feiten	1
Kritisch blijven is goed	1
Andere partijen nepnieuws tegenhouden	1
Sommige media zijn wel kritisch	1
Argument Paranormale gave	1

Figuur 2

Open codering - Impliciete uitspraken

Impliciete uitspraken	Aantal keer voorgekomen in de data
Brongebruik als extra argument	77
Alternatieve media geloofwaardig	62
Geloof en vertrouwen in Pieter Omtzigt	38
Burgerjournalist geloofwaardig	22
Conversatieve uitwisseling artikel	20
Sarcasme	17
'Geen Stijl' is geloofwaardig	14
MH17 is een complot	11
De waarheid is evident	10
Elite bepaalt de macht	10
Argument is algemeen bekend	9
Brongebruik MSM deugt niet	8
Deze bronnen zijn betrouwbaar	7
MSM werken voor de overheid	7
Erik Denters geloofwaardig	6
NRC deugt niet	5
Overheid bewaart geheimen	5
Ironie	5
False Flag complot	4
Media zijn ongeloofwaardig	4
Gebrek aan vertrouwen in media	4
Afkeer MSM	4
Pieter Omtzigt deugt niet	3
Zaak MH17 niet transparant	3
Waarschuwen voor complot	3
Delegitimering artikel	3
Media hebben bepaalde belangen	3
Media verspreiden leugens	3
Media zijn een bedreiging	3

Media zijn vooringenomen	3
Media hebben een dubbele agenda	3
JIT is geloofwaardig	3
Kritiek op nieuwsconsumenten	3
Kajsa Ollongren verspreidt nepnieuws	2
Uiting van verdenkingen	2
Kritiek op NRC	2
Media verspreiden propaganda	2
Burgerjournalisten van hoger niveau dan MSM	2
Overheid liegt	2
Gebrek aan vertrouwen in overheid	2
Hanina Ajarai deugt niet	1
Kajsa Ollongren is ongeloofwaardig	1
Rutte houdt informatie achter	1
Rutte deugt niet	1
Benadrukking van toerekenbaarheid	1
Piratenpartij is competent	1
Weinig inzet voor de waarheid	1
Brongebruik NRC verdacht	1
Geen Stijl' deugt niet	1
Slechte bedoelingen NRC	1
Mate van propaganda is heftig	1
Media zijn hypocriet	1
MSM werken voor de elite	1
Media deugt niet	1
Media geen slechte bedoelingen	1
JIT heeft autoriteit	1

Overheid verspreidt propaganda	1
Overheid is gevaarlijk	1
Overheid is kwaadaardig	1
Overheid geen slechte bedoelingen	1
Slachtoffers geloven het verkeerde	1
Nieuws op Facebook wordt onbetrouwbaar	1

Figuur 3

Open codering - Impliciete uitspraken 2

De implicaties van Twittertekens	Aantal keer voorgekomen in de data
# als duiding hoofdonderwerp tweet	71
Conversationale uitwisseling via reactie	52
Uiten van kritiek via @	48
RT als overeenstemming standpunt	43
Directe reactie via @	36
# is standpunt	32
RT voor delen relevante informatie	29
# als extra nadruk	28
mededeling via @	13
Uiting is extra belangrijk door RT	7
Selectief gesprek via @	7
Reactie op eigen tweet	4
Uiten van kritiek via #	3
Aanspreken via @	3
😂 = ironische lach	3
Veel @ om de boodschap breed te verspreiden	2
@ voor delen relevante informatie	1
RT als argument	1
😏 = andermans bewering wegwuiven	1
😏 = plagende bevestiging	1
😏 = Een gênante waarheid met komische waarde	1
👊😏👊 = Actiefiguur	1
👉 = nadruk op verwijzing	1
😏 = gêne	1
😏 = verbazing	1

😏 = teken van kwaadaardigheid, iets engs, geniepig, achter een masker gelach alsof er niets speelt. De engheid van een clown. Maar ook als duiding dat Wallstreet, Farmaceuten en de USA in principe dezelfde personen zijn	1
😏 = vorm van opluchting, "ik dacht even dat ik gek was"	1
😏 = teken dat je 'een beetje simpel' er van wordt	1
😏 = uiting van zelfvertrouwen	1
😏 = Uiting van vieze ongemakkelijkheid	1
😏 = weldenkendheid	1
😏 = verdenking	1
😏 = kritische houding	1
😏 = uiting van ergernis en sarcasme	1
😏 = misselijkmakend	1
👁️ = over lijken	1
😏 = boos	1
😏 = verdrietig	1
🎵 = duiding dat geschreven tekst gelezen moet worden als een lied	1

Figuur 4

Axiale codering

Codes	Aantal keer voorgekomen in de data
MSM verspreiden propaganda of houden info achter ten gunste van de overheid	272
Burgerjournalisten en/of alternatieve media zijn bekwaam en geloofwaardig	92
Overheid heeft een dubbele agenda	85
MSM zijn ondeugdelijk, verwerpelijk en/of slecht	77
Er is sprake van een complot	49
Overheid is ondeugdelijk, verwerpelijk en/of onbekwaam	48
Journalisten zijn onbekwaam en/of nalatig	45
Geloof en vertrouwen in Pieter Omtzigt	44
MSM raadplegen en/of vermelden onbetrouwbare bronnen	41
MSM zijn niet voldoende feitelijk	17
Burgerjournalisten en/of alternatieve media zijn onbekwaam en ongeloofwaardig	17
Zaak MH17 is niet transparant	15
Nieuwsconsumenten zijn goedgelovig, onwetend en kritiekloos	15
Pieter Omtzigt is verwerpelijk en een leugenaar	15
MSM spelen samen onder één hoedje	7
MSM zijn partijdig	6
Uiting van verontwaardiging	5
JIT is geloofwaardig en/of bekwaam	4
JIT is ongeloofwaardig en/of onbekwaam	4
Uiting van wantrouwen	4

MH17-ramp	2
Uiting gevoel van bedrog	2
MSM hebben een verantwoordelijkheid	1
AD-columnist Hanina Ajarai	1
Nepnieuws bestrijding	1
Sommige media zijn wel kritisch	1
Argument paranormale gave	1

Figuur 5

Selectieve codering

Codes	Aantal keer voorgekomen in de data
MSM verspreiden propaganda of houden informatie achter ten gunste van de overheid	269
Burgerjournalisten en/of alternatieve media zijn geloofwaardig, kritisch en onafhankelijk	92
Overheid heeft een dubbele agenda	75
MSM zijn verachtelijk en verwerpelijk	73
Verdenking en/of overtuiging van een complot	49
Vijandigheid en wrok jegens overheid	42
MSM raadplegen en/of vermelden onbetrouwbare bronnen die niet onafhankelijk zijn	42
Journalisten zijn onbekwaam, speculatief en/of nalatig (aangetaste medium credibility)	36
Hostile media effect	27
Journalisten zijn onbekwaam, speculatief en/of nalatig (aangetaste source credibility)	19
Nieuwsconsumenten zijn, onwetend en kritiekloos	15
MSM spelen samen onder één hoedje	7

Figuur 6

Discursieve Thema's

Thema's	Codes (selectief)
<i>Mainstream media</i> als propaganda-instrument	1, 9
Beoordelingen van onafhankelijkheid en competentie van (alternatieve) media	2, 4, 7, 8, 10,
Verdenkingen van (politieke) samenzweringen	3, 5, 12

Figuur 7

Bronsoort: Twitter   Zoekopdracht: Nederlandstalige tweets over MH17   Tijdsperiode: 01-01-2017 02:00 tot 31-12-2017 01:59

